

Stichting

Pensioenfonds

F. van Lanschot

Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot
Hooge Steenweg 29, 5211 JN 's-Hertogenbosch
Postbus 1021, 5200 HC 's-Hertogenbosch
Telefoon: 073 - 640 85 65

Ingeschreven in het Handelsregister van de
Kamer van Koophandel onder nummer 41081009

Verslag over het boekjaar

1-1-2016 t/m 31-12-2016

Inhoud

	Pagina
Voorwoord	
Continuïteit	5
Communicatie	5
Financiële positie	5
Wijzigingen in bestuur en organen	5
Aandachtspunten 2017	5
Meerjarenoverzicht	7
Bestuursverslag	11-33
Missie, visie en strategie	
Missie	13
Kernwaarden	13
Visie	13
Strategie	13
Financiële positie	
Inleiding	15
Ontwikkeling van de dekkingsgraad	15
Herstelplan	17
Haalbaarheidstoets	17
Premie	17
Kostendekkende premie	18
Indexatie	18
Kosten	19
Ontwikkelingen pensioenfonds	
Inleiding	23
Continuïteit	23
Governance	23

Beleid pensioenfonds

Inleiding	27
Risicomanagementbeleid	27
Beleggingsbeleid	29
Communicatiebeleid	31
Vooruitblik 2017	32

Visitatiecommissie

Samenvatting rapport visitatiecommissie	35
Reactie Bestuur	37

Verantwoordingsorgaan

Oordeel verantwoordingsorgaan	39
Reactie Bestuur	41

Jaarrekening

Balans per 31 december	44
Staat van baten en lasten	46
Kasstroomoverzicht	48
Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling	49
Toelichting op de balans per 31 december	53
Gebeurtenissen na balansdatum	59
Toelichting op de staat van baten en lasten	60
Resultaatbestemming	67
Actuariële toelichting bij verzekeringstechnische analyse	68
Risicoparagraaf	70

Overige gegevens

Pensioenregelingen	81
Financiering	81
Toeslagbeleid	81
Uitvoering	83
Actuariële verklaring	84
Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	86

Bijlage 1

Personalial per 31 december 2016	93
----------------------------------	----

Bijlage 2

Risicohouding pensioenfonds	97
-----------------------------	----

Bijlage 3

Aangesloten ondernemingen per 31 december 2016	99
--	----

Voorwoord

In dit jaarverslag legt het bestuur van het Pensioenfonds F. van Lanschot (hierna: het pensioenfonds) verantwoording af over het jaar 2016.

Bijzondere onderwerpen in 2016 waren:

Continuïteit

Begin 2016 heeft het pensioenfonds besloten om het plan om een eigen APF op te richten met een tweetal andere pensioenfonds in de financiële sector te beëindigen.

In het voorjaar van 2016 heeft het bestuur van het pensioenfonds onderzoek gedaan naar andere opties voor de toekomst. Hiervoor zijn gesprekken gevoerd met diverse commerciële partijen die bezig waren met de oprichting van een APF en daarnaast is met één niet-verplicht gesteld bedrijfstakpensioenfonds gesproken dat de werkingssfeer heeft uitgebreid met de financiële sector.

Het bestuur heeft in overleg met de werkgever vastgesteld dat er geen noodzaak is om op korte termijn een andere uitvoeringsvorm te kiezen en besloten te bekijken hoe de verschillende APF-initiatieven zich ontwikkelen. Daarnaast is de werkgever bezig met een onderzoek voor de verschillende pensioenregelingen binnen de onderneming. Het bestuur wil ook deze ontwikkelingen afwachten en de uitkomsten meenemen in de afwegingen voor de toekomst. Naar verwachting zal in de tweede helft van 2017 eventuele hervatting van het onderzoek aan de orde komen.

Communicatie

In 2016 is in de communicatie aan deelnemers uitgebreid aandacht besteed aan het verschil tussen korten van opgebouwde rechten, verlagen van toekomstige opbouw en het niet toekennen van indexatie. Kortten is voor het

pensioenfonds niet aan de orde, maar verlagen van opbouw en niet indexeren wel.

Het communicatiebeleid komt op pagina 31 uitgebreid aan bod.

Financiële positie

Aangezien het pensioenfonds verantwoordelijk is voor de uitvoering van de pensioenregeling voor de deelnemers is de financiële positie van groot belang. Schokken op de beurs, daling van de rente, de stijgende levensverwachting en wijzigingen in de berekeningsmethode hebben grote invloed op de financiële positie van het pensioenfonds. De financiële positie van het pensioenfonds komt op pagina 15 uitgebreid aan bod.

Wijzigingen in bestuur en organen

In 2016 hebben diverse wijzigingen in de samenstelling van het bestuur, de commissies en de organen plaatsgevonden. Op pagina 23 worden deze wijzigingen toegelicht. In bijlage 1 is een totaaloverzicht opgenomen van de bij het pensioenfonds betrokken personen en organisaties.

Aandachtspunten 2017

De continuïteit van het pensioenfonds blijft een aandachtspunt voor het bestuur, net als de financiële positie. Daarnaast wordt de fiscale pensioenrichtleeftijd verhoogd van 67 naar 68 jaar per 1 januari 2018. Het bestuur en sociale partners gaan hierover in overleg om de gevolgen voor de pensioenregeling te bespreken. De kosten voor uitvoering van de pensioenregeling is een belangrijk aandachtspunt.

Het pensioenfonds heeft voor 2017 een verlaging van de opbouw in de basisregeling en verlaging van de beschikbare premie moeten doorvoeren. Als de economische omstandigheden (met name de lage rente)

niet wijzigen dan zal deze verlaging mogelijk ook voor 2018 en 2019 aan de orde zijn.

Verder werkt het bestuur van het pensioenfonds aan een risicokader om risico's en de samenhang tussen risico's nog beter te kunnen monitoren.

Tot slot is het bestuur gestart met het opstellen van een eigen beleid voor maatschappelijk verantwoord beleggen.

Op dit moment volgt het pensioenfonds het MVB-beleid van KCM. Om een eigen beleid op te stellen is input gevraagd van sociale partners, verantwoordingsorgaan, visitatiecommissie en de leden van de risicomanagementcommissie en de beleggingscommissie.

's-Hertogenbosch, 22 juni 2017

Meerjarenoverzicht

	2016	2015	2014	2013	2012
Aantallen					
Actieve deelnemers	1.157	1.188	1.257	1.343	1.429
Gewezen deelnemers	2.190	2.128	2.057	1.913	1.818
Pensioengerechtigden	748	702	666	642	608
Totaal	4.095	4.018	3.980	3.898	3.855
Financiële gegevens (in duizenden euro)					
Toeslagen					
Indexatie actieven	0,00%	0,10%	0,00%	0,00%	1,25% ¹⁾
Indexatie inactieven	0,00%	0,10%	0,50%	0,00%	0,00%
Beleggingen voor risico pensioenfonds					
Belegd vermogen	954.450	884.775	878.483	658.597	655.088
Directe en indirecte beleggingsopbrengsten	73.046	5.868	157.325	-15.063	69.083
Rendement op basis van total return ²⁾	8,30%	0,70%	23,40%	-2,26%	11,50%
Reserves					
Algemene reserve	90.650	84.727	131.009	55.660	32.403
Technische voorzieningen					
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds	867.344	802.501	751.804	611.887	639.513
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen	0	1.528	1.465	1.229	1.261
Totaal technische voorzieningen	867.344	804.029	753.269	613.116	640.774
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	29.559	28.991	29.538	26.934	25.641

1) Indexatie actieven: in 2012 zijn de opgebouwde pensioenaanspraken van actieven verhoogd met 1,25% uit hoofde van een overgangsregeling in het kader van de nieuwe pensioenregeling. De koopsom is door de werkgever betaald.

2) Voor meer informatie wordt verwezen naar het hoofdstuk "Beleggingsbeleid" op pagina 29.

	2016	2015	2014	2013	2012
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers	14.323	15.180	21.616	29.687	37.033
Pensioenuitkeringen eigen rekening	14.267	12.898	12.329	12.527	12.708
Vermogenssituatie en solvabiliteit					
Pensioenvermogen ¹⁾	987.553	917.747	884.278	668.776	673.177
Pensioenverplichtingen ¹⁾	896.903	833.020	753.269	613.116	640.774
Aanwezige dekkingsgraad ¹⁾	110,1%	110,2%	117,4%	109,1%	105,1%
Beleidsdekkingsgraad	104,9%	112,5%	112,4%	n.v.t.	n.v.t.
Vereiste dekkingsgraad	116,0%	117,1%	113,0%	115,3%	112,0%

1) De dekkingsgraad wordt berekend door het pensioenvermogen te delen door de pensioenverplichtingen. Per eind 2015 wordt de aanwezige dekkingsgraad op een nieuwe methodiek berekend door rekening te houden met het totale vermogen en de totale voorzieningen van het Pensioenfonds. Dit betekent dat vanaf eind 2015 het pensioenvermogen en de pensioenverplichtingen zijn verhoogd met respectievelijk de beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers.

Mutatie verzekerdenbestand 2016

(Aantallen)

	Actieve deelnemers	Gewezen deelnemers	Pensioen gerechtigden	Totaal
Stand per 31 december 2015	1.188	2.128	702	4.018
Mutaties door:				
Nieuwe toetredingen	132	0	0	132
Ontslag met premievrije aanspraak	-158	158	0	0
Waardeoverdracht	0	-15	0	-15
Ingang pensioen	-1	-45	74 ¹⁾	28
Overlijden	-5	-4	-25	-34
Afkoop	0	-11	-3	-14
Andere oorzaken	1	-21	0	-20
Mutaties per saldo	-31	62	46	77
Stand per 31 december 2016	1.157 ²⁾	2.190	748	4.095

Specificatie pensioengerechtigden

	2016	2015
Ouderdompensioen	535	508
Partnerpensioen	162	151
Wezenpensioen	51	43
Totaal	748	702

1) Inclusief partner- en wezenpensioen.

2) Inclusief 43 deelnemers met (gedeeltelijke) vrijstelling van premiebetaling.

Bestuursverslag

Missie, visie en strategie

Missie

Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot (het pensioenfonds) is opgericht om uitvoering te geven aan de door de werkgever F. Van Lanschot Bankiers N.V. vastgestelde pensioenregeling.

Het pensioenfonds heeft als missie alle huidige en toekomstige deelnemers te voorzien van de pensioenuitkeringen zoals in de reglementen vastgesteld en die, waar mogelijk, te indexeren voor prijsinflatie.

Onze deelnemers staan centraal in ons denken en doen.

Kernwaarden

Het pensioenfonds wil een betrouwbaar en duurzaam pensioenfonds zijn en streeft na om zijn financiële verplichtingen nu en in de toekomst waar te maken.

Het bestuur van het pensioenfonds gaat uit van de volgende kernwaarden:

- Betrouwbaarheid.
- Beheerste procesvoering.
- Continuïteit.
- Duidelijkheid.
- Beheerst beloningsbeleid.

De leden van het bestuur, de bestuurscommissies, het verantwoordingsorgaan en het bestuursbureau houden zich aan de door het bestuur vastgestelde gedragscode. Hierin zijn onder andere regels opgenomen over het aannemen van relatiegeschenken, het handelen met voorkennis en het omgaan met vertrouwelijke informatie.

Het bestuur verlangt dat alle partijen aan wie zij werkzaamheden uitbesteedt beschikken over een minimaal gelijkwaardige gedragscode. Bovendien moet er een beheerst beloningsbeleid gevoerd worden. Een

uitbestedingspartij mag nooit gedreven worden om meer risico te lopen dan het pensioenfonds op basis van het vastgestelde beleid wil lopen.

Visie

De ambitie van het pensioenfonds is om met een effectieve en efficiënte uitvoering en een zo laag mogelijk en passend risico voor de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden een zo goed mogelijk pensioenresultaat te realiseren.

Als blijkt dat de omvang of uitvoeringskosten van het pensioenfonds niet meer in een gezonde verhouding staan tot de ambitie zal het bestuur zich beraden over alternatieven voor de toekomst.

Strategie

Het bestuur geeft op de volgende wijze invulling aan de realisering van de missie:

- Een evenwichtig en zorgvuldig vormgegeven beleid.
- Risico's worden afgewogen en adequaat gemanaged.
- Processen zijn goed en adequaat ingericht.
- Processen worden op beheerste wijze doorlopen en vastgelegd.
- Voorlichting en informatie zijn begrijpelijk.
- Communicatie aan alle betrokkenen is duidelijk en relevant.

Om de missie zoveel mogelijk waar te kunnen maken moeten door het pensioenfonds risico's worden genomen. Deze risico's moeten in lijn zijn met de missie.

- Het bestuur vermijdt daarom risico's die de stabiliteit en soliditeit van het pensioenfonds bedreigen en/of de vertrouwensrelatie met de deelnemers kunnen schaden.
- Het bestuur neemt alleen risico's die ze begrijpt.

-
- De risico's, waarvan wordt verondersteld dat zij op positieve wijze kunnen bijdragen aan de financiële situatie van het pensioenfonds (zoals sommige beleggingsrisico's), worden regelmatig in kaart gebracht, gemeten, beoordeeld en waar nodig tot voorbedachte proporties gereduceerd;
 - Operationele risico's, vooral samenhangend met de bedrijfsvoering van het pensioenfonds en haar leveranciers, worden eveneens regelmatig in kaart gebracht, gemonitord, beoordeeld en gemitigeerd, dan wel tot verantwoord geachte proporties teruggebracht.

Financiële positie

Inleiding

Het doel van het pensioenfonds is om alle huidige en toekomstige deelnemers te voorzien van de pensioenuitkeringen zoals in de reglementen vastgesteld en deze waar mogelijk, te indexeren voor de prijsinflatie. Om dit doel te realiseren is de financiële positie van het pensioenfonds van groot belang.

Ontwikkeling van de dekkinggraad

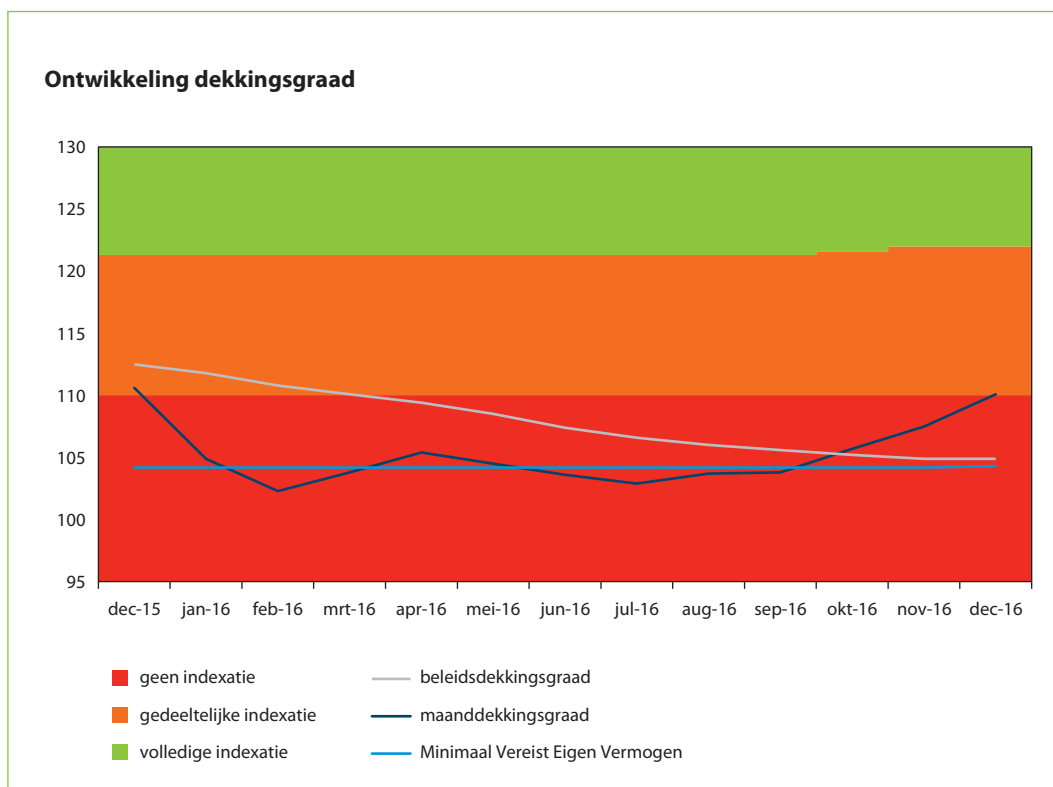
De beleidsdekkinggraad is leidend voor alle beleidsmaatregelen.

De beleidsdekkinggraad is het gemiddelde van de maanddekkinggraad van de laatste 12 maanden. Door

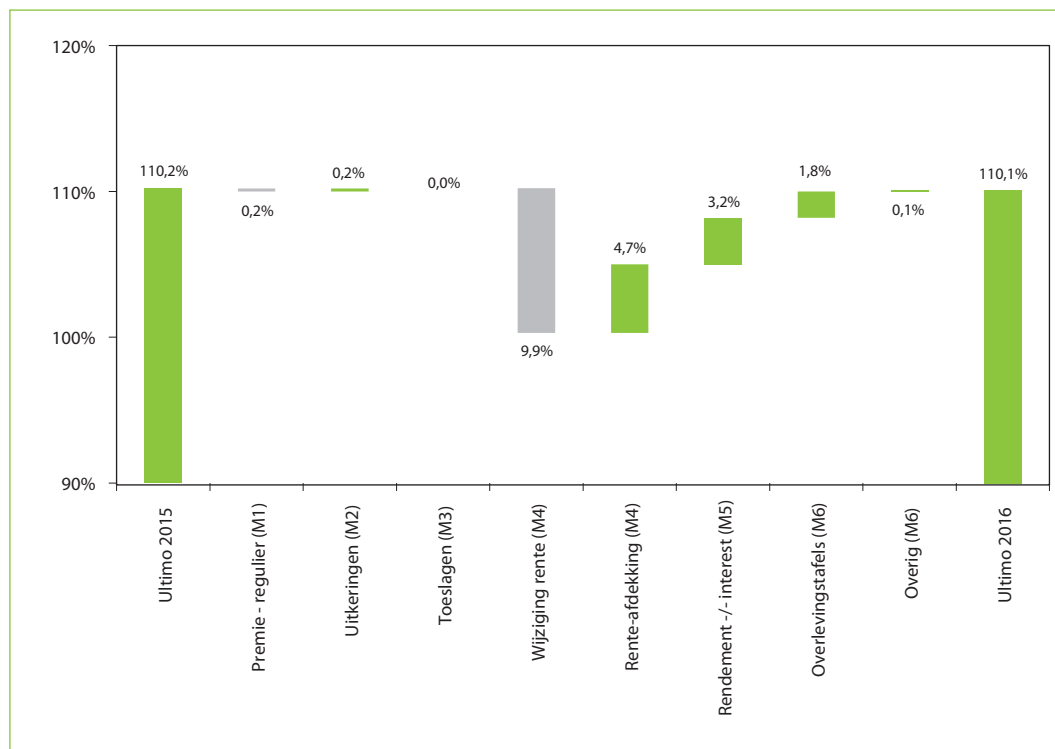
te werken met een gemiddelde is een pensioenfonds minder afhankelijk van dagkoersen. Beleidsmaatregelen als het toekennen van indexatie of een eventueel korten van opgebouwde aanspraken zijn gebaseerd op de beleidsdekkinggraad.

Op 1 januari 2016 was de beleidsdekkinggraad van het pensioenfonds 112,5,0%. De actuele dekkinggraad op datzelfde moment was 110,2%. Op 31 december 2016 was de beleidsdekkinggraad 104,9%. De actuele dekkinggraad op datzelfde moment was 110,1%.

In onderstaande grafiek is het verloop van de dekkinggraad te zien over 2016.

Hieronder wordt de ontwikkeling van de actuele dekkingsgraad uitgesplitst naar de verschillende componenten.

Toelichting bij de grafiek

- De premiemarge (feitelijke premie verminderd met benodigde premie voor inkoop pensioenaanspraken) heeft in 2016 een negatief effect van 0,2% gehad op de actuele dekkingsgraad.
- Het verrichten van uitkeringen heeft een positief effect gehad op de actuele dekkingsgraad van 0,2%, aangezien de dekkingsgraad gedurende 2016 hoger was dan 100%
- Per eind 2016 is door het bestuur besloten om geen toeslag toe te kennen aan deelnemers, slapers en gepensioneerden per 1 januari 2017.
- Door de toename van de technische voorziening als gevolg van de wijziging van de rentetermijnstructuur gedurende 2016 is de actuele dekkingsgraad met 9,9% afgenomen. Deze daling wordt gecompenseerd door het behaalde resultaat in verband met de renteafdekking. Per saldo is de actuele dekkingsgraad als gevolg van de wijziging van de rentetermijnstructuur met 5,2% gedaald.
- Het gerealiseerde rendement (na aftrek resultaat in verband met renteafdekking) was hoger dan het rendement benodigd om de aangroei van de voorziening te financieren. De actuele dekkingsgraad is hierdoor met 3,2% toegenomen.
- In september 2016 is de nieuwe Prognosetafel AG2016 gepubliceerd. De voorziening pensioenverplichtingen is gewijzigd als gevolg van deze nieuwe prognosetafel. Daarnaast heeft het bestuur de overige grondslagen die worden gehanteerd bij de vaststelling van de voorziening pensioenverplichtingen geëvalueerd. Dit heeft geleid tot een wijziging van de ervaringssterfte, partnerfrequentie, opslag leeftijdsverschil man/vrouw, opslag wezenpensioen en de opslag kostenvoorziening. De wijziging van de actuariële grondslagen heeft een positief effect van 1,8% op de actuele dekkingsgraad gehad.

- De overige oorzaken hebben op de actuele dekkinggraad een positief effect van 0,1% gehad. Onder overige oorzaken zijn inbegrepen de resultaten op sterfte (0,2%), arbeidsongeschiktheid (-0,1%), waardeoverdrachten (0,1%), omzetting kapitaal (0,1%), herverzekering (-0,1%) en overig (-0,1%).

Herstelplan

Op 1 januari 2016 was de beleidsdekkinggraad van het Pensioenfonds 112,5%. Volgens het nieuw Financieel Toetsingskader (nFTK) moest de beleidsdekkinggraad op dat moment minimaal 117,8% zijn om te voldoen aan het vereist eigen vermogen. Daarom was het pensioenfonds verplicht om een herstelplan op te stellen.

Dit herstelplan is eind maart 2016 ingediend bij DNB. In het herstelplan maakt het pensioenfonds duidelijk hoe de beleidsdekkinggraad weer boven het vereist eigen vermogen komt. DNB heeft het plan op 18 mei 2016 goedgekeurd.

Haalbaarheidstoets

Jaarlijks moeten pensioenfonds een haalbaarheidstoets doen. Deze toets wordt uitgevoerd om na te gaan of het verwachte pensioenresultaat op basis van de gekozen beleggingsmix in lijn is met de vastgestelde risicohouding van het pensioenfonds.

De risicohouding is vastgelegd in paragraaf 2.2. van de Actuariel en Bedrijfstechnische Nota (ABTN). Deze is opgenomen onder 'Beleidsdocumenten' op de website. U kunt de risicohouding ook terugvinden in bijlage 2 van dit jaarverslag.

Het pensioenresultaat bedroeg per 31-12-2015 96,5%. Dit pensioenresultaat is hoger dan de ondergrens (90%), maar lager dan 97%. Deze grens is van belang omdat het bestuur met sociale partners en verantwoordingsorgaan heeft afgesproken om bij een pensioenresultaat lager dan 97% in overleg te treden om de uitkomsten van de haalbaarheidstoets te bespreken en te bekijken of aanpassingen van het beleid nodig zijn. Dit overleg heeft op 21 juni 2016 plaatsgevonden. Aanpassingen van het beleid werden niet nodig bevonden. Wel is het belang besproken om de deelnemers, met name

de jongeren, te informeren dat het pensioenresultaat daalt en dat gedeeltelijke of volledige indexatie er de komende 10-15 jaar hoogstwaarschijnlijk niet in zit. Alle deelnemers, inclusief de pensioengerechtigden zijn hierover in juli 2016 per brief geïnformeerd. Deze informatie werd ook op de website gepubliceerd.

Premie

Eind 2014 is bij het tot stand komen van de pensioenregeling 2015 door de werkgever met de ondernemingsraad een vaste premie van 20,5% van de totale loonsom (tot de maximale loongrens) afgesproken voor de periode 2015-2019. Actieve deelnemers betalen een eigen bijdrage conform het arbeidsvoorwaardenreglement van 5% van het pensioengevend salaris. De eigen bijdrage maakt onderdeel uit van de vaste premie van 20,5%.

Jaarlijks aan het eind van het jaar toetst het bestuur of de vaste premie voldoende is om het opbouwpercentage en de premiestaffel uit de excedentregeling te financieren. Met het verantwoordingsorgaan is afgesproken dat zij jaarlijks worden betrokken bij de vaststelling van hoogte van de pensioenopbouw en beschikbare premie voor het komende jaar. Eind 2015 is met het verantwoordingsorgaan het adviestraject over de premie en pensioenopbouw voor 2016 in gang gezet.

In 2015 en 2016 heeft het bestuur van het pensioenfonds de beoogde opbouw van 1,875% in de basisregeling toegekend. Hoewel er sprake was van een tekort in de premie heeft het bestuur besloten om dit tekort ten laste te laten komen van de dekkinggraad. Premie onttrekken aan de reserves van het pensioenfonds heeft, als dit structureel gebeurt, negatieve gevolgen voor alle deelnemers van het pensioenfonds, zoals niet indexeren of mogelijk zelfs het moeten korten van opgebouwde rechten. Het bestuur heeft besloten dat gedurende de premievaste periode (2015 t/m 2019) maximaal 0,5% van de dekkinggraad mag worden aangewend om eventuele tekorten in de premie te compenseren. In 2015 en 2016 is totaal 0,4% van de dekkinggraad gebruikt.

Kostendekkende premie

De basispremie is de gedempte kostendekkende premie die het pensioenfonds nodig heeft voor inkoop van de pensioenaanspraken. Het bestuur heeft er voor gekozen om de kostendekkende premie te bepalen op basis van het verwacht rendement minus een afslag van 2% voor de prijsinflatie.

Deze systematiek sluit het best aan bij de reële ambitie van het pensioenfonds en bovendien zorgt deze systematiek voor stabiliteit in de premie voor de komende vijf jaar.

In onderstaande tabel wordt zowel de zuiver kostendekkende als de gedempte kostendekkende premie over boekjaar 2016 weergegeven.

Zuiver en gedempte kostendekkende premie 2016 (x €1000)

Kostendekkende premie	Zuiver	Gedempt
Actuarieel benodigde koopsom voor pensioenopbouw	9.596	4.675
Actuarieel benodigde koopsom voor risicodekking	813	395
– Partnerpensioen en ANW-hiaat	552	552
– Premievrijstelling	1.977	1.026
Solvabiliteitsopslag	690	690
Opslag voor uitvoeringskosten	88	88
Herstellpremie	-	2.726
Beschikbare premie	2.541	2.541
Totaal	16.257	12.693

Zuiver kostendekkende premie

De actuarieel benodigde koopsom voor pensioenopbouw is vastgesteld op basis van de rentetermijnstructuur per 31 december 2015 zoals deze is gepubliceerd door DNB.

De solvabiliteitsopslag is gelijk gesteld aan het vereist eigen vermogen (risico fonds) per 31 december 2015 (17,8%) verhoogd met 1% over de beschikbare premie voor de excedentregeling.

Gedempte kostendekkende premie

De actuarieel benodigde koopsom voor pensioenopbouw is gebaseerd op het verwacht rendement.

Bij het vaststellen van het verwacht rendement wordt rekening gehouden met de maximale parameters, zoals vastgelegd in artikel 23a eerste lid van het Besluit Financieel Toetsingskader pensioenfondsen.

Ten behoeve van de vaststelling van de gedempte kostendekkende premie hanteert het pensioenfonds een reëel rendement van 2,4% (verwacht rendement van 4,4% verminderd met verwachte toeslag ad 2%). Dit reële rendement is gebaseerd op de situatie per 30 september 2014.

Feitelijke premie

Over het boekjaar 2016 is in totaal 14,323 miljoen euro aan reguliere premie ontvangen. De feitelijke premie is gelijk aan 20,5% van de salarissom.

De feitelijk ontvangen premie in 2016 is hoger dan de gedempte kostendekkende premie, maar lager dan de zuiver kostendekkende premie.

Indexatie

Per 1 januari 2017 zijn de pensioenen en de lopende pensioenuitkeringen van alle deelnemers niet verhoogd. Uitgangspunt voor de verhoging van de pensioenen is de prijsindex (inflatie). De prijzen zijn in de periode oktober 2015 tot oktober 2016 niet gestegen. Daarom leidt het niet verhogen van de pensioenen nu niet tot extra indexatieachterstand.

Het pensioenfonds streeft ernaar om de pensioenen mee te laten groeien met de inflatie. Indexatie is afhankelijk van de financiële situatie van het pensioenfonds.

Het pensioenfonds is vanaf 2015 wettelijk verplicht om extra financiële buffers aan te houden, waardoor andere regels gelden voor toeslagverlening dan voorheen:

- Bij een beleidsdekkingsgraad lager dan 110% mag geen toeslag worden verleend.
- Boven 110% kan toeslag worden verleend als er genoeg vermogen beschikbaar is om de te verlenen toeslag naar verwachting ook in de toekomst te kunnen verlenen.

In de praktijk betekent dit dat volledige toeslagverlening bij het pensioenfonds pas mogelijk is bij een beleidsdekkingsgraad vanaf ongeveer 123%. Afhankelijk van de ontwikkeling van de rentestand kan deze grens jaarlijks verschuiven.

Door deze strengere regels is het de komende 10-15 jaar waarschijnlijk niet mogelijk is om de pensioenen gedeeltelijk of volledig aan te passen aan de inflatie.

De afgelopen jaren zijn de volgende toeslagen verleend:

Inactieve deelnemers

Jaar per 1 jan.	Toeslag	Prijs- stijging oktober (CBS)	Vershil
2017	0,00%	0,00%	0,00%
2016	0,10%	0,39%	0,29%
2015	0,50%	0,70%	0,20%
2014	0,00%	0,90%	0,90%
2013	0,00%	2,00%	2,00%
2012	0,00%	2,30%	2,30%
2011	0,00%	1,40%	1,40%
2010	0,00%	0,40%	0,40%
2009	0,00%	2,50%	2,50%
Totaal			9,99%

Actieve deelnemers

Jaar per 1 jan.	Toeslag	Prijs- stijging oktober (CBS)	Vershil
2017	0,00%	0,00%	0,00%
2016	0,10%	0,39%	0,29%
2015	0,00%	0,00%	0,00%
2014	0,00%	0,00%	0,00%
2013	0,00%	0,00%	0,00%
2012	1,25%	1,25%	0,00%
2011			
2010	nvt ¹⁾		
2009			
Totaal			0,29%

1) Tot 2012 was een eindloonregeling van toepassing. Indexatie voor actieve deelnemers is hierbij niet aan de orde.

Kosten

Het bestuur van het pensioenfonds vindt het net als de gehele pensioensector belangrijk om transparant te zijn over de kosten van het pensioenfonds.

Conform het in februari 2016 door de Pensioenfederatie herziene document Aanbevelingen uitvoeringskosten zijn in navolgend kostenoverzicht de kosten van het pensioenbeheer en vermogensbeheer opgenomen.

Pensioenbeheer

De kosten van het pensioenbeheer bestaan onder andere uit de kosten van uitbesteding van de pensioenadministratie, bestuurskosten en de kosten van in- en extern toezicht.

	2016	2015 (zonder imple- mentatie- kosten) ²⁾
Totaal pensioen- beheerkosten	€ 1.282.000	€ 1.230.000
Per (actieve en pensioen- gerechtigde) deelnemer	€ 672,97	€ 650,79

Voor bestuursleden, leden van de beleggingscommissie, de communicatiecommissie, de risicomangementcommissie, de visitatiecommissie en het verantwoordingsorgaan, die niet werkzaam zijn bij Van Lanschot Bankiers, is een vergoedingenregeling van toepassing.

Over 2016 zijn de volgende bedragen vergoed:

Bestuur	€ 131.000
Commissies	€ 26.000
Verantwoordingsorgaan	€ 7.000
Visitatiecommissie	€ 24.000

2) In 2015 is de nieuwe pensioenregeling ingevoerd. In het jaarverslag 2015 zijn de implementatiekosten hiervan getoond. Dit zijn eenmalige kosten. In het jaarverslag 2016 zijn de kosten zonder implementatiekosten opgenomen in verband met vergelijkbaarheid.

Vermogensbeheerkosten

De totale kosten voor de uitvoering van het vermogensbeheer over 2016 bedragen € 5,3 mln (2015: € 5,6 mln). Dit bedrag is vastgesteld op look through basis en bestaat uit zowel directe kosten ('zichtbare' kosten, die het fonds op factuurbasis betaalt) als uit indirecte kosten (kosten voor vermogensbeheer of transacties die verwerkt zijn in het rendement van het fonds). De kosten liggen in absolute zin lager dan in 2015, en zijn ook uitgedrukt als percentage van het gemiddeld belegd vermogen gedaald: van 0,61% in 2015 naar 0,56% in 2016.

De kosten per beleggingscategorie, waarbij algemene beheerkosten naar rato van belegd vermogen over de beleggingscategorieën zijn verdeeld, zijn als volgt
In onderstaande tabel zijn de kosten vermogensbeheer voor 2016 per categorie weergegeven:

(x € 1.000)		2016	2016	2015
Gemiddeld belegd vermogen		953.491	953.491	921.550
Fiduciare kosten	Kosten voor fiduciair management en oversight management	1.086	0,12%	0,15%
Beheerkosten inclusief performance gerelateerde kosten ¹⁾	kosten voor het portefeuillebeheer door externe vermogensbeheerders	3.063	0,32%	0,34%
Transactiekosten	brokerkosten en marktimpactkosten die gemaakt worden bij het doen van transacties	771	0,08%	0,08%
Overige kosten	kosten die zijn gemaakt voor de bewaarbank, de beleggingsadministratie, advieskosten, de kosten voor het Bestuursbureau en overige kosten	424	0,04%	0,05%
Totale kosten		5.344	0,56%	0,62%

1) Onderdeel van deze component zijn ook de prestatiegerelateerde vergoedingen afkomstig van hedgefondsen ter grootte van in totaal € 0,4 mln (of 0,04%).

De lagere kosten lagen in lijn met de verwachting. In 2016 zijn er enkele kostenverlagende activiteiten geweest, zoals de verlaging van het percentage actief beheerde beleggingen, lagere kosten als gevolg van onderhandelingen met vermogensbeheerders en een verlaging van de renteafdekking.

Met de daling van de kosten wordt de trend doorgezet van de afgelopen jaren. In 2014 bedroegen de kosten vermogensbeheer namelijk nog circa 0,64% over het gemiddeld belegd vermogen.

Onderverdeling directe en indirecte kosten

In onderstaande tabel zijn de kosten voor 2016 weergegeven, onderverdeeld in directe en indirecte kosten:

	Directe kosten		Indirecte kosten		Totale kosten	
	x € 1.000	%	x € 1.000	%	x € 1.000	%
Fiduciair beheer	538	0,06	548	0,06	1.086	0,12
Beheerkosten	223	0,02	2.840	0,30	3.063	0,32
Transactiekosten	1	0,00	770	0,08	771	0,08
Overige kosten	424	0,04		0,00	424	0,04
Totale kosten	1.186	0,12	4.158	0,44	5.344	0,56

De directe kosten zijn afgeleid van de kosten zoals deze ook in de jaarrekening naar voren komen. Het gaat hierbij om daadwerkelijk afgerekende kosten. Hierop zijn enkele correcties aangebracht om beter inzicht te geven in de kosten van 2016. De directe kosten komen neer op € 1,2 mln of 0,12% van het gemiddeld belegd vermogen, hetgeen in mindering gebracht dient te worden op het bruto rendement om tot het netto rendement te komen.

De indirecte kosten van € 4,2 mln (0,44% van het gemiddeld belegd vermogen) zijn reeds verwerkt in het beleggingsrendement. Bij het vaststellen van deze kosten wordt evenals in voorgaande jaren gebruik gemaakt van schattingen:

De indirecte beheerkosten worden geschat op basis van de Ongoing Charges Figures (OCFs) of Total Expense Ratio's

(TERs) van de beleggingsfondsen in de portefeuille of andere contractuele afspraken.

Voor de indirecte transactiekosten wordt gebruik gemaakt van opgaves van vermogensbeheerders over kosten van transacties en schattingen op basis het transactievolume per beleggingscategorie, de gemiddelde transactiekosten en marktimpact van de betreffende categorie.

Vergelijking van kosten vermogensbeheer

De kosten voor het vermogensbeheer van verschillende pensioenfonds zijn onderling niet goed te vergelijken. Nadrukkelijk wijst het bestuur er op dat ieder pensioenfonds op een eigen wijze stuurt op rendement en risico en dat de kosten daar een uitvloeisel van zijn. Een deel van de kosten is inherent aan de aard van de

regeling, de opbouw van de deelnemerspopulatie en het ambitieniveau.

De volgende aspecten spelen een rol bij de kosten van het pensioenfonds:

Beleggingsmix: het pensioenfonds maakt keuzes tussen verschillende beleggingen, waarbij rekening wordt gehouden met de verschillende risico's. De beheerkosten van beleggingen kunnen onderling behoorlijk verschillen.

De mate van actief of passief beheer: het pensioenfonds maakt per onderdeel van de beleggingsportefeuille op zorgvuldige wijze een keuze voor de mate van actief of passief beheer. Actief beheer is over het algemeen duurder dan passief management.

De mate van intern of extern beheer: het pensioenfonds heeft gekozen voor volledige uitbesteding van het vermogensbeheer.

Directe of indirecte beleggingen: het pensioenfonds maakt bij de samenstelling van de beleggingsportefeuille per categorie een keuze voor direct of indirect beleggen door middel van beleggingsfondsen.

Schaalgrootte: het pensioenfonds heeft een vermogen van circa € 900 miljoen en vormt daarmee qua vermogen een klein tot middelgroot pensioenfonds.

Kwaliteit van het risicobeheer: Het pensioenfonds maakt gebruik van verschillende adviseurs en beheerders. Dit draagt bij aan de kwaliteit en de onafhankelijkheid maar brengt wel kosten met zich mee.

In 2016 heeft het bestuur meegedaan aan het IBI benchmark onderzoek. Hierin worden de kosten voor vermogensbeheer van verschillende pensioenfondsen met elkaar vergeleken. Door inzicht te krijgen in de kostenstructuur bij andere pensioenfondsen kan het bestuur bepalen of de huidige prijsafspraken nog marktconform zijn.

Uit het onderzoek is gebleken dat het kostenniveau voor het vermogensbeheer van het pensioenfonds relatief gezien hoger waren dan de gemiddelde

vermogensbeheerkosten van de andere deelnemers aan het onderzoek.

Deze uitkomsten en het feit dat het vermogen van het pensioenfonds sinds het aangaan van het contract met de fiduciair manager behoorlijk is gestegen, waren voor het bestuur redenen om in 2016 opnieuw met de fiduciair manager in gesprek te gaan. Naar aanleiding van de gesprekken is de vergoeding per 1 april 2016 aangepast ten gunste van het pensioenfonds. Dit leverde een besparing op van ongeveer € 200.000 in 2016.

Ontwikkelingen pensioenfonds

Inleiding

In dit hoofdstuk leggen we verantwoording af over de ontwikkelingen binnen het pensioenfonds.

Welke doelen heeft het bestuur van het pensioenfonds zichzelf gesteld voor 2016 en zijn deze doelen behaald?

Doelstellingen 2016:

- Project Continuïteit
- Communicatie over risico's pensioenregeling
- Verlaging kosten vermogensbeheer

Aandachtspunten 2016:

De financiële positie van het pensioenfonds en de risico's die het pensioenfonds kan en wil nemen om de ambitie waar te maken.

In dit hoofdstuk wordt het project Continuïteit toegelicht.

Communicatie komt aan bod in het volgende hoofdstuk (Beleid pensioenfonds) bij het communicatiebeleid.

De verlaging van de kosten vermogensbeheer is opgenomen in het vorige hoofdstuk op pagina 20.

De financiële positie en de risicohouding zijn beschreven in het vorige hoofdstuk.

Continuïteit

Begin 2016 heeft het pensioenfonds besloten om het plan om een eigen APF op te richten met een tweetal andere pensioenfonds in de financiële sector te beëindigen.

In het voorjaar van 2016 heeft het bestuur van het pensioenfonds onderzoek gedaan naar andere opties voor de toekomst. Hiervoor zijn gesprekken gevoerd met diverse commerciële partijen die bezig waren met de oprichting

van een APF en daarnaast is met één niet-verplicht gesteld bedrijfstakpensioenfonds gesproken dat de werkingssfeer heeft uitgebreid met de financiële sector.

Het bestuur heeft in overleg met de werkgever vastgesteld dat er vooralsnog geen noodzaak is om op korte termijn een andere uitvoeringsvorm te kiezen. Besloten is te volgen hoe de verschillende APF-initiatieven zich ontwikkelen. Daarnaast is de werkgever bezig met een onderzoek voor de verschillende pensioenregelingen binnen de onderneming. Het bestuur wil ook deze ontwikkelingen afwachten en de uitkomsten meenemen in de afwegingen voor de toekomst. Naar verwachting zal in de tweede helft van 2017 eventuele hervatting van het onderzoek aan de orde komen.

Governance

Governance gaat over de manier waarop het pensioenfonds bestuurd wordt. In deze paragraaf geven we aan welke wijzigingen in 2016 hebben plaatsgevonden binnen het bestuur en de commissies van het pensioenfonds. In bijlage 1 is een overzicht opgenomen met personalia van alle bij het pensioenfonds betrokken personen en organisaties. Daarnaast geven we een overzicht van de manier waarop het bestuur vorm heeft gegeven aan de governance.

Wijzigingen in het bestuur

De heer Rab heeft per 1 november 2016 afscheid genomen als bestuurslid en lid van de beleggingscommissie, omdat hij een nieuwe baan heeft geaccepteerd buiten Van Lanschot. Op 15 december 2016 is de heer Van de Ven voorgedragen als aspirant bestuurslid om de ontstane vacature te vervullen. Definitieve benoeming vindt plaats na akkoord door De Nederlandsche Bank (DNB). DNB voert een toetsing uit op geschiktheid en betrouwbaarheid van pensioenfondsbestuurders.

Wijzigingen in de commissies

De heer Van de Ven heeft de taken van de heer Rab in de beleggingscommissie overgenomen.

Per 1 maart 2016 heeft de heer Ten Cate vanwege het aflopen van zijn benoemingstermijn afscheid genomen als lid van de beleggingscommissie. De heer Schlukebir is per 1 oktober 2016 benoemd als extern deskundige in de beleggingscommissie.

Overleggen

Het bestuur heeft in 2016 twaalf keer vergaderd.

Daarnaast is er vier maal formeel overleg gevoerd met het verantwoordingsorgaan.

In juni 2016 heeft het bestuur een overleg gehad met sociale partners en het verantwoordingsorgaan over de uitkomsten van de haalbaarheidstoets.

In het najaar is een beleidsdag georganiseerd om ideeën over de organisatie en toekomst van het pensioenfonds uit te wisselen. Behalve het bestuur waren hierbij ook de bestuurlijke commissies aanwezig.

Zelfevaluatie

Het bestuur heeft begin 2017 zijn eigen functioneren over 2016 beoordeeld en geëvalueerd door middel van een onderlinge discussie naar aanleiding van een door alle bestuursleden ingevulde vragenlijst.

Naar aanleiding van deze zelfevaluatie is een aantal gezamenlijke en individuele actiepunten geformuleerd die tot doel hebben het functioneren van het bestuur ook in 2017 verder te verbeteren.

Evaluatie uitbestedingspartijen

In de eerste helft van 2016 vond de jaarlijkse evaluatie plaats van de uitbestedingspartijen, de adviserend actuaire, de certificerend actuaire, de vermogensbeheerders, de custodian, de pensioenadministrateur en het bestuursbureau. Waar de resultaten en/of de wijze van acteren achterbleven ten opzichte van de eerder gemaakte afspraken en verwachtingen, is daarover aansluitend met de betrokken partij in gesprek gegaan om tot bijstelling te komen.

Verantwoording Code Pensioenfondsen

Op 1 januari 2014 is de Code Pensioenfondsen (Code) in werking getreden. De Code bevat de normen voor 'goed pensioenfondsbestuur'. Het bestuur legt in het jaarverslag

verantwoording af over de naleving van de Code. In het algemeen geldt het principe 'pas toe of leg uit' waarom van de norm wordt afgeweken. Afwijking van een norm is mogelijk als daar een goede reden voor is.

Het bestuur beoordeelt jaarlijks aan de hand van een checklist in hoeverre aan de normen is voldaan en op welk gebied aanpassingen of verdere vastlegging nodig zijn. Bij de benoeming van de leden voor de visitatiecommissie voor de visitatie 2015 is besloten om de heer Rietmulder te laten aanblijven, al was de maximale zittingstermijn volgens de Code verlopen. Hiervoor is gekozen vanwege de (inmiddels vervallen) plannen om een APF Financiële Sector op te richten. Eind 2016 is met de visitatiecommissie en het verantwoordingsorgaan de samenstelling van de visitatiecommissie afgestemd. Voor de visitatie over 2016 is de heer Rietmulder afgetreden en mevrouw Duynstee benoemd per 1 januari 2017.

Wet- en regelgeving

In juli 2016 is de Wet verbeterde premieregeling ingegaan. Hierdoor wordt het aankopen van een flexibele pensioenuitkering vanuit een kapitaal bij een premieregeling wettelijk mogelijk. Het pensioenfonds heeft ervoor gekozen een dergelijke flexibele uitkering niet zelf aan te bieden. Het pensioenfonds beschikt al langer over de mogelijkheid om het opgebouwde pensioenkapitaal bij een andere pensioenuitvoerder onder te brengen voor de aankoop van een levenslange uitkering ('shoprecht'). Nu hebben deelnemers ook de mogelijkheid om een flexibele uitkering aan te kopen bij een uitvoerder die deze optie aanbiedt.

In 2018 wordt het pensioenfonds geacht ook het aanbod in de lifecycles van de premieregeling aan te passen zodat door deelnemers tijdig kan worden voorgesorteerd op een flexibele pensioenuitkering door op een andere manier en later risico's af te gaan bouwen.

Wijzigingen in rekenregels zijn beschreven in het hoofdstuk over de financiële positie bij de ontwikkeling van de dekkingsgraad.

De wijzigingen op het gebied van communicatie komen aan bod bij het communicatiebeleid in het volgende hoofdstuk Beleid pensioenfonds.

Compliance

Compliance is het geheel van maatregelen dat zich richt op de implementatie, handhaving en naleving van externe wet- en regelgeving, interne procedures en gedragsregels om te voorkomen dat de reputatie en integriteit van het pensioenfonds wordt aangetast.

Het pensioenfonds beschikt over een integriteitsbeleid en een gedragscode.

In de gedragscode van het pensioenfonds zijn de normen en waarden vastgelegd waaraan bestuurs- en commissieleden, de leden van het verantwoordingsorgaan, de leden van de visitatiecommissie en medewerkers van het bestuursbureau zich dienen te houden.

De compliance officer houdt toezicht op de naleving van de gedragscode en overige relevante wet- en regelgeving.

In februari 2016 is mevrouw mr. Hoving - Mobron benoemd tot compliance officer van het pensioenfonds,.

Zij heeft begin 2017 de naleving van de gedragscode van alle betrokken personen gecontroleerd en geen overschrijdingen of bijzonderheden geconstateerd.

DNB en AFM

In 2016 is door DNB geen dwangsom of boete opgelegd, geen aanwijzing gegeven, geen bewindvoerder aangesteld en is geen stille curator aangesteld.

De AFM heeft geen gebruik gemaakt van het recht op wettelijk toezichtinstrumentarium.

Naleving wet- en regelgeving

Er zijn geen overtredingen van wet- en regelgeving vastgesteld.

Klachten- en geschillenregeling

Belanghebbenden kunnen zich tot het bestuur wenden indien er een geschil is gerezen over de inhoud van de regeling of indien er een klacht is over de uitvoering van de pensioenregeling. Desgewenst kan men in beroep bij de Ombudsman Pensioenen. Dit is geregeld in de Klachten- en Geschillenprocedure die op de website van het fonds is terug te vinden.

In 2016 zijn er zeven klachten van deelnemers ontvangen bij AZL. Deze klachten zijn indien nodig voorgelegd aan het

bestuursbureau en het dagelijks bestuur. Alle klachten zijn in 2016 afgehandeld.

Overigens werden ook meerdere complimenten voor de wijze van bediening door AZL van deelnemers ontvangen. Er zijn geen klachten ingediend door deelnemers van het pensioenfonds bij de Ombudsman Pensioenen.

Opvolging aanbevelingen vanuit het jaarwerk 2015

Door de certificerend actuaaris, de accountant, het verantwoordingsorgaan en de visitatiecommissie worden naar aanleiding van het jaarwerktraject aanbevelingen gedaan aan het bestuur van het pensioenfonds.

Het bestuur van het pensioenfonds heeft alle aanbevelingen van de bovengenoemde partijen in een actielijst opgenomen en gedurende het jaar opgepakt en afgehandeld of aangegeven waarom een bepaalde aanbeveling niet wordt opgevolgd.

De actielijst en de status van de acties is gedurende het jaar regelmatig besproken met het verantwoordingsorgaan.

Voorafgaand aan de visitatie 2016 en de controle van het jaarwerk 2016 is de status gedeeld met de visitatiecommissie, de accountant en de certificerend actuaaris.

Deze partijen hebben aangegeven tevreden te zijn over de opvolging van de aanbevelingen of de verklaringen waarom bepaalde aanbevelingen niet zijn overgenomen.

Wijzigingen in de pensioenregeling

In 2016 zijn in het pensioenreglement buiten de jaarlijks wijzigende cijfers en factoren geen inhoudelijke wijzigingen doorgevoerd.

In het reglement is de aangepaste premiestaffel voor de excedentregeling voor 2016 toegevoegd.

Beleid pensioenfonds

Inleiding

Voor een efficiënte en adequate uitvoering van de pensioenregelingen heeft het pensioenfonds beleid geformuleerd. Om het bestuur te adviseren over het beleid en te ondersteunen bij de uitvoering daarvan zijn er voor de belangrijkste onderwerpen commissies ingesteld. De risicomanagement-commissie, beleggingscommissie en communicatiecommissie bereiden beleid voor en geven op verzoek van het bestuur uitvoering aan het beleid.

Risicomanagementbeleid

De belangrijkste doelstelling van het fonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen en het nastreven van de ambitie van de pensioenregeling. Bij het beheer en de financiering van de pensioenverplichtingen loopt het pensioenfonds risico's.

Het bestuur besteedt veel aandacht aan het risicobeleid van het pensioenfonds. Zo is voor ieder gebied een bestuurslid benoemd als risico-eigenaar. Deze risico-eigenaren brengen ieder kwartaal verslag uit van hun bevindingen over de risico's in hun deelgebied en maken melding van tussentijdse gebeurtenissen die een risico met zich mee (kunnen) brengen, indien nodig voorzien van advies om het risico te beheersen.

In het risicomanagementbeleid dat in paragraaf 3 van de ABTN verder uit de doeken wordt gedaan (te vinden op de website van het pensioenfonds) is een risicostrategie en de risicobereidheid vastgelegd. In het risicomanagementbeleid zijn de financiële risico's en niet-financiële risico's beschreven en voorzien van de beheersingsmaatregelen en monitoring. Jaarlijks worden de risico's geëvalueerd en wordt bekeken of de risico's en de aangegeven grenzen gewijzigd zijn.

Door middel van periodieke rapportages van zowel de uitvoeringsorganisatie als van de vermogensadministrateur

en de vermogensbeheerders en van externe adviseurs is het bestuur in staat de risico's en fondssituatie goed te monitoren.

Daarnaast is er een managementrapportage waarin de risicorapportages van de risico-eigenaren zijn opgenomen. Minimaal eens per kwartaal beoordeelt het voltallige bestuur de risico's. Indien nodig worden aanvullende beheersmaatregelen genomen.

Zo is onder andere de monitoring van het kredietrisico verbeterd door meer gedetailleerde en regelmatige rapportage over tegenpartijrisico en securities lending. In de taakverdeling van de bestuurders is beter geëxpliciteerd wie de eerste verantwoordelijke is voor welke rapportages en uitbestedingspartijen. Het bestuur is gestart met de ontwikkeling van een integraal risicokader.

Begin 2016 is de systematische integriteitsrisicoanalyse uitgevoerd (SIRA). Aan de hand van deze analyse zijn op onderdelen van de monitoring en rapportage van risico's zijn verdere verbeteringen doorgevoerd.

Naar aanleiding van de uitkomsten van de SIRA is een beperkte IT-risicoanalyse gedaan. Hiervoor is bij de uitbestedingspartijen navraag gedaan over hun IT-beleid en de maatregelen die zij hebben getroffen tegen onder andere cybercrime. Met de uitbestedingspartijen die deelnemergegevens gebruiken in de administratie zijn vernieuwde bewerkersovereenkomsten afgesproken in het kader van de wet Datalekken en ter voorbereiding op de algemene verordening gegevensbescherming.

Het bestuur heeft de Risicomanagementcommissie verzocht in 2017 nader onderzoek te verrichten naar mogelijkheden om de toegenomen risico's inzake hacking, datacrime en bedrijfscontinuïteit zoveel mogelijk af te dekken. Hiervoor wordt een risk assessment gedaan bij alle uitbestedingspartijen op het gebied van privacy, IT security en BCM.

De risico's van een pensioenfonds kunnen ingedeeld worden in financiële en niet-financiële risico's. Onderstaande tabel geeft meer uitleg rondom de belangrijkste risico's die het pensioenfonds loopt. In het risicomanagementbeleid zijn nog meer risico's beschreven en voorzien van beheersingsmaatregelen. Verdere kwalitatieve en kwantitatieve uitleg rondom de financiële risico's wordt gegeven in de risicoparagraaf bij de toelichting op de jaarrekening.

Financiële risico's	Definitie
Renterisico (S1)	Het pensioenfonds is gevoelig voor wijzigingen in de rente omdat de rentegevoeligheid van de beleggingen en de rentegevoeligheid van de verplichtingen niet gelijk zijn (de zogenaamde duration mismatch).
Marktrisico (S2, S4)	Het pensioenfonds loopt het risico dat door de ontwikkeling van marktprijzen (veroorzaakt door factoren die samenhangen met een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren) waardewijzigingen plaatsvinden.
Valutarisico (S3)	Het pensioenfonds belegt in buitenlandse waardepapieren, waardoor het fonds gevoelig is voor koersschommelingen van de betreffende valuta ten opzichte van de euro.
Kredietrisico (S5)	Het pensioenfonds loopt het risico van financiële verliezen als gevolg van faillissementen, betalingsonmacht of kredietverslechtering van tegenpartijen.
Beleggingsrisico (S10)	De risico's die het pensioenfonds loopt in de beleggingsportefeuille. Hierbij kan worden gedacht aan waardedalingen en tegenvallende rendementen.
Verzekeringstechnisch risico (S6)	Het risico dat het pensioenfonds loopt met haar deelnemers op het gebied van sterfte en arbeidsongeschiktheid.
Liquiditeitsrisico	Het risico voor het fonds dat er onvoldoende liquide middelen beschikbaar zijn om op korte termijn aan de verplichtingen te kunnen voldoen en/ of het risico dat beleggingen niet snel verkocht kunnen worden.

Niet-financiële risico's	Definitie
Uitbestedingsrisico	Het uitbestedingsrisico is het risico voor het pensioenfonds dat de continuïteit/kwaliteit van de aan derden uitbestede werkzaamheden, dan wel voor deze derden beschikbaar gestelde apparatuur en het ter beschikking gesteld personeel wordt geschaad.
Operationele risico's	Het risico dat optreedt voor het pensioenfonds bij de uitvoering van de pensioen- en beleggingsactiviteiten, als gevolg van niet-afdoende of falende interne processen, menselijk gedrag en systemen of als gevolg van externe gebeurtenissen.
Compliance risico	Het compliance risico omvat het risico voor het pensioenfonds dat niet of niet tijdig de consequenties van (veranderende) wet- en regelgeving worden onderkend, waardoor wet- en regelgeving op onderdelen worden overtreden.
Reputatierisico	Onder reputatierisico wordt het risico verstaan dat het pensioenfonds door haar handelen reputatieschade lijdt bij belanghebbenden.

Beleggingsbeleid

Het Pensioenfonds gebruikt voor haar beleggingen twee portefeuilles: de matchingsportefeuille en de rendementsportefeuille.

De rendementsportefeuille bestaat uit de risicovolle beleggingen van het pensioenfonds. Deze portefeuille heeft als belangrijkste taak toeslagverlening mogelijk te maken. De matchingportefeuille daarentegen bestaat voornamelijk uit hoge kwaliteit obligaties en producten om het renterisico af te dekken. Deze portefeuille heeft als belangrijkste taak te kunnen voldoen aan de pensioenverplichtingen.

Het beleggingsbeleid van het pensioenfonds is in 2016 beperkt gewijzigd ten opzichte van 2015.

De belangrijkste wijzigingen betroffen:

- de implementatie van een dynamisch renteafdeckingsbeleid, waarbij de mate van renteafdekking afhankelijk is van het niveau van de rente ('rentestaffel') en de financiële gezondheid van het fonds (dekkingsgraad);
- beperking van het percentage actief beheerde beleggingen als gevolg van de aangepaste beleggingsbeginselen;
- het vervangen van de allocatie naar Europees beursgenoteerd onroerend goed voor Wereldwijd beursgenoteerd onroerend goed.

Als gevolg van het dynamisch renteafdeckingsbeleid is in februari 2016 de renteafdekking verlaagd van 50% van het renterisico op basis van de marktcurve naar 45% op basis van de marktcurve.

Het pensioenfonds heeft in 2015 een Asset Liability Management (ALM) studie uitgevoerd ter ondersteuning van de herijking van de risicohouding. Het gebruik van een rentestaffel is hierin ook getoetst. In 2016 is het strategisch beleid niet gewijzigd. De afwijkingen van het beleggingsbeleid 2016 passen binnen de kaders die voor het strategisch beleid zijn gesteld.

Marktontwikkelingen

2016 was een positief jaar voor zowel obligaties als voor aandelen. De rente op onder andere Duitse en Nederlandse staatsobligaties bereikte medio 2016 een dieptepunt en eindigde ondanks licht herstel lager dan begin van het jaar met een positief rendement op obligaties tot gevolg. Aandelen begonnen het jaar zwak en hadden last van de onrust voorafgaand aan het Brexit-referendum. Het jaar werd echter positief afgesloten.

Beleggingsresultaat 2016

Over geheel 2016 is op het belegde vermogen een rendement behaald van 8,2% na kosten, opgebouwd uit een rendement voor de rendementsportefeuille van 6,3% en een rendement voor matchingportefeuille van 9,9%. De rendementsportefeuille bleef hierbij 0,8%-punt achter bij de bijbehorende benchmark en de matchingportefeuille deed het 0,4%-punt beter dan de benchmark.

Over een langere periode heeft het fonds de volgende rendementen behaald:

	2016	2015	2014	3-jaars
Portefeuille	8,2%	0,7%	23,4%	10,4%
Rendementsportefeuille	6,3%	2,6%	10,5%	6,4%
Benchmark	7,2%	2,1%	11,3%	6,8%
Matchingportefeuille	9,9%	-1,3%	34,8%	13,5%
Benchmark	9,4%	-2,5%	32,6%	12,2%

Over deze langere periode is de rendementsportefeuille iets achter gebleven bij de uitvoeringsbenchmark en is de matchingportefeuille voorgebleven op de uitvoeringsbenchmark.

Obligaties

Europese staatsobligaties en bedrijfsobligaties met een hoge kredietwaardigheid behaalden in 2016 een rendement dat gemiddeld genomen rond de 5% lag.

Staatsobligaties uit opkomende landen behaalden zelfs een rendement van circa 13%.

De stijging vond vooral plaats in de eerste helft van het jaar toen rentes over de linie een sterke daling hebben laten zien. In de tweede helft van het jaar stegen de rentes echter en moesten obligaties een deel van hun winst weer prijsgeven. Vastrentende waarden behaalden in de rendementsportefeuille een rendement van 5,4% en bleven daarmee achter bij het benchmarkrendement van 6,1%. De belangrijkste reden hiervan was dat staatsobligaties van opkomende landen in de portefeuille een groot deel van het jaar onderwogen waren ten opzichte van de benchmark.

Aandelen

2016 begon slecht voor aandelen met sterke koersverliezen in januari en februari. Na herstel in het tweede kwartaal zorgde de uitslag van het Brexit referendum echter voor een terugslag. Positieve macro-economische cijfers leidden echter opnieuw tot herstel van aandelenmarkten wereldwijd, waarbij alleen Europa achterbleef als gevolg van vooral politieke onzekerheid. De verkiezing van Trump zorgde uiteindelijk nog voor een eindsprint in de laatste twee maanden van het jaar. Over geheel 2016 behaalden aandelen ontwikkelde markten in de portefeuille een rendement van 8,9% en aandelen opkomende markten een rendement van 11,0%. De categorie aandelen als geheel bleef daarmee circa 0,3 procentpunt voor op de benchmark.

Onroerend goed

Wereldwijd beursgenoteerd onroerend goed kende met 8,3% eveneens een positief jaar. Het positieve rendement werd vooral in de eerste helft van het jaar gerealiseerd, mede geholpen door lage rentes en daarmee lage financieringskosten. Door de rentestijging in de tweede helft van het jaar verloren onroerend goed aandelen weer een deel van hun winst. De uitvoering bleef 0,3 procentpunt achter op de benchmark.

Alternatieve beleggingen

De hedge fund-beleggingen lieten in 2016 een negatief resultaat zien met een portefeuillerendement van -3,3%. De categorie bleef daarbij ook achter bij de benchmark (-1,4%). Voor het pensioenfonds was dit tegenvallende resultaat in combinatie met de hoge kosten de voornaamste

aanleiding afscheid te willen nemen van deze categorie (beleggingsplan 2017).

Rendementen op lange termijn

Over een langere periode heeft het fonds de volgende rendementen behaald:

	2016	2015	2014	3-jaars
Portefeuille	8,2%	0,7%	23,4%	10,4%
Rendements- portefeuille	6,3%	2,6%	10,5%	6,4%
Benchmark	7,2%	2,1%	11,3%	6,8%
Matching- portefeuille	9,9%	-1,3%	34,8%	13,5%
Benchmark	9,4%	-2,5%	32,6%	12,2%

Over deze langere periode is de rendementsportefeuille iets achter gebleven bij de uitvoeringsbenchmark en is de matchingportefeuille voorgebleven op de uitvoeringsbenchmark.

Maatschappelijk verantwoord beleggen

Vanuit haar verantwoordelijkheid als institutionele belegger geeft het pensioenfonds invulling aan een maatschappelijk verantwoord beleggen (MVB) -beleid. Als uitgangspunt worden hierbij de principes van de United Nations Principles for Responsible Investment en de United Nations Global Compact gehanteerd.

De Global Compact bestaat uit tien principes gerelateerd aan mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anticorruptie en vinden hun oorsprong in internationaal breed geaccepteerde verdragen zoals de Universele Verklaring inzake de Rechten van de Mens en de conventies van de International Labour Organisation.

Verantwoord beleggen is geïntegreerd in het beleggingsproces en bestaat uit de volgende onderdelen:

- Engagement: aangaan van dialoog met ondernemingen om veranderingen te bewerkstelligen.

- Uitsluiting: bedrijven die direct betrokken zijn bij de productie van controversiële wapens worden uitgesloten van belegging.
- Stemmen op aandeelhoudersvergaderingen (proxy voting).

Kempen Capital Management (KCM) verzorgt als fiduciair manager de uitvoering van het MVB-beleid met betrekking tot doorlichten van de portefeuilles (screening), engagement en uitsluiting. KCM monitort in dit kader ook de wijze waarop de vermogensbeheerders die het beleggingsbeleid voor het Pensioenfonds uitvoeren invulling geven aan maatschappelijk verantwoord beleggen.

Engagement

Het engagement-proces beoogt verbetering te bewerkstelligen bij ondernemingen en fondsmanagers waar bepaalde ESG-aandachtspunten (environmental, social and governance) zijn geconstateerd. KCM gaat mede namens het pensioenfonds de dialoog aan met ondernemingen en fondsmanagers. Het doel van engagement is om verbetering van het ESG-beleid van ondernemingen en fondsmanagers en de implementatie van dit beleid te stimuleren. KCM werkt hiervoor zo veel mogelijk samen met andere beleggers in collaboratieve engagement projecten. Om de impact te vergroten wordt zo veel als mogelijk gekozen voor een thematische engagement-aanpak, zoals in 2016 klimaat een belangrijk thema was. Bij het klimaatthema staat de opwarming van de aarde centraal en gaat de discussie vooral over 'stranded assets' (activa waarvan de waarde voor het einde van hun economische levensduur daalt of zelfs negatief wordt) en over CO2 uitstoot. In dit kader heeft KCM, mede namens het fonds, onder andere de vermogensbeheerders in de portefeuille aangesproken op hun verantwoordelijkheden en samenwerking met andere beleggers gezocht om Rio Tinto te bewegen haar klimaatbeleid meer vorm te geven.

Uitsluiting

In lijn met de regelgeving heeft het pensioenfonds maatregelen genomen om niet te beleggen in ondernemingen die direct betrokken zijn bij de productie van anti-persoonsmijnen, kernkoppen, of clusterbommen. Een onderneming wordt ook uitgesloten van belegging als engagement met dit bedrijf niet resulteert in het gewenste

effect. De uitsluitingslijst (zie website pensioenfonds) is van toepassing op actieve aandelen- en obligatiefondsen waarin het pensioenfonds is belegd. De uitsluitingslijst is niet van toepassing in het geval de betreffende ondernemingen onderdeel zijn van een index die passief door het pensioenfonds wordt gevolgd. De uitsluitingslijst wordt minimaal jaarlijks bijgewerkt.

Stemmen op aandeelhoudersvergaderingen (proxy voting)

Het pensioenfonds heeft geen discretionaire aandelenbeleggingen in haar beleggingsportefeuille en voert daarom geen eigen stembeleid. De (actieve) beleggingsfondsen in de aandelenportefeuille hebben daarentegen wel een eigen stembeleid en geven hieraan uitvoering door te stemmen op de aandeelhoudersvergaderingen van de ondernemingen waarin zij belegd zijn. De wijze waarop hieraan uitvoering wordt gegeven wordt gemonitord door de fiduciair manager.

Het Bestuur heeft MVB inmiddels als permanent aandachtspunt op de beleidsagenda geplaatst.

Communicatiebeleid

Het pensioenfonds heeft een communicatiebeleid vastgesteld. Doel van dit beleid is:

- voor alle betrokken stakeholders, het interne toezicht en de brede achterban van deelnemers de inhoud van de pensioenbeleidskeuzes en beslissingen genomen door het bestuur van het pensioenfonds inzichtelijk maken;
- de deelnemers zoveel mogelijk per doelgroep te informeren over de consequenties van gemaakte keuzes;
- de kennis over de inhoud en de mogelijkheden, de waarde maar ook de risico's, verbonden aan de pensioenregeling bij de deelnemers te vergroten;
- de betrokkenheid van de (gewezen) deelnemers bij hun oudedagsvoorziening stimuleren;
- de bewustwording van de deelnemers vergroten over relevante wijzigingen in wetgeving die betrekking hebben op hun oudedagsvoorziening en met name de gevolgen daarvan voor de regelingen van het pensioenfonds.

De communicatiecommissie richt zich met name op de communicatie aan deelnemers en pensioengerechtigden. Hierbij wordt zij ondersteund door een klankbordgroep. De klankbordgroep bestaat uit drie actieve deelnemers en een pensioengerechtigde. Uitingen van de pensioenadministrateur worden daarnaast gescreend door een groep van gebruikers van de pensioenadministrateur.

In 2016 is aandacht besteed aan de risico's in de pensioenregeling (verlaging van de opbouw en geen of onvoldedige indexatie) en de eigen verantwoordelijkheid van de deelnemer.

In 2015 is gestart met een artikelenreeks op het Intranet van Van Lanschot, die ook door de niet-actieven en gepensioneerden onder 'tips' op de website van het pensioenfonds kan worden gevolgd. In 2016 heeft deze artikelenreeks voortgezet. Doel van de artikelenreeks is om de deelnemers meer te interesseren voor het onderwerp pensioen en te wijzen op specifieke thema's uit de pensioenregeling zoals bijvoorbeeld:

- het aanmelden van je partner voor partnerpensioen
- inloggen op de website voor de excedentregeling
- de uitleg van het verschil tussen korten van aanspraken, verlagen van opbouw en niet indexeren

En last but not least: de mede verantwoordelijkheid die elke actieve (en niet-actieve) deelnemer heeft om te zorgen voor een gezonde financiële oude dag.

Vanaf 1 juli 2016 is het welkomstbericht voor nieuwe deelnemers vervangen door Pensioen 1-2-3 op de website. Dit is een nieuw digitaal communicatiemiddel dat iedere pensioenuitvoerder op grond van de Wet pensioencommunicatie moet gebruiken. Dit document bestaat uit drie lagen. Laag 1 bevat een beknopte weergave van de pensioenregeling. In laag 2 worden de onderwerpen uitgebreider beschreven. Laag 3 bestaat uit documenten die bij de regeling horen, bijvoorbeeld het pensioenreglement.

Naast pensioen 1-2-3 is op de website voor deelnemers en toekomstige deelnemers ook de pensioenvergelijker beschikbaar. De pensioenvergelijker is een checklist die de deelnemer helpt om twee regelingen met elkaar te vergelijken.

Vanaf 2016 moeten pensioenuitvoerders vaker gegevens aanleveren bij het Pensioenregister. Binnen vier maanden moet een collectieve wijziging zichtbaar

zijn in het Pensioenregister. Vanaf 1 juli 2016 ververst het pensioenfonds vier keer per jaar de gegevens voor het Pensioenregister.

Eind 2016 is een deelnemerstevredenheidsonderzoek met name gericht op de communicatie van het pensioenfonds gestart via de website. De uitkomsten van dit onderzoek zijn door middel van een nieuwsbericht op de website geplaatst.

Vooruitblik 2017

Voor 2017 heeft het bestuur naast de gebruikelijke werkzaamheden de volgende aandachtspunten geformuleerd:

- De continuïteit van het pensioenfonds. In overleg met de werkgever en zodra er meer duidelijkheid is over de hervorming van het pensioenstelsel zal de toekomst van het pensioenfonds besproken worden.
- De financiële positie van het pensioenfonds is en blijft een continue aandachtspunt. Schokken op de beurs, daling van de rente, de stijgende levensverwachting en wijzigingen in de berekeningsmethode hebben grote invloed op de financiële positie van het pensioenfonds.
- Per 1 januari 2018 wijzigt de fiscale pensioenrichtleeftijd naar 68 jaar. Sociale partners hebben het bestuur van het pensioenfonds gevraagd om de opties te bespreken en een voorkeur uit te spreken aan de hand waarvan zij een besluit kunnen nemen over de benodigde aanpassingen in de pensioenregeling.
- De kosten voor uitvoering van de pensioenregeling hebben extra aandacht van het bestuur. Hierdoor kan het bestuur sociale partners voeden met informatie over de kosten die horen bij keuzes over de pensioenregeling. Bovendien is het belangrijk dat de kosten passend zijn bij de pensioenregeling en de gekozen governancestructuur.
- In het najaar van 2017 wordt de opbouw en beschikbare premie 2018 besproken. Als de omstandigheden niet wijzigen is de kans groot dat ook in 2018 de opbouw en beschikbare premie verlaagd moet worden.
- Het bestuur is gestart met de ontwikkeling van een risicokader om risico's en de samenhang tussen risico's nog beter te kunnen monitoren. Dit wordt in 2017 afgerond.

- Tot slot werkt het pensioenfonds aan een beleid voor maatschappelijk verantwoord beleggen. Op dit moment volgt het pensioenfonds het MVB-beleid van KCM, maar het bestuur is bezig met opstellen van een eigen beleid. Hiervoor is input gevraagd van sociale partners, verantwoordingsorgaan, visitatiecommissie en de leden van de risicomanagementcommissie en de beleggingscommissie.

Vastgesteld te 's-Hertogenbosch, 22 juni 2017

Het Bestuur

Visitatiecommissie

Samenvatting rapport visitatiecommissie

De samenstelling van de visitatiecommissie is als volgt:

De heer E.R. Capitain (sinds 2011), mevrouw L.E.M. Duynstee (sinds 2017) en mevrouw E.P.M. Van Kalmthout (sinds 2014). Mevrouw Duynstee is na een bindend advies van het verantwoordingsorgaan benoemd als opvolger van de heer Rietmulder wiens benoemingstermijn was verstreken. Mevrouw Van Kalmthout is na een bindend advies van het verantwoordingsorgaan herbenoemd voor een termijn van 3 jaar.

De Pensioenwet geeft aan dat de visitatiecommissie toezicht houdt op het beleid en de algemene gang van zaken, adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging.

De Code Pensioenfonds voegt daaraan toe: de visitatiecommissie draagt bij aan het effectief en slagvaardig functioneren van het pensioenfonds en aan een beheerste en integere bedrijfsvoering.

De visitatiecommissie past ook de VITP-Toezichtcode toe. Toepassing is niet wettelijk verankerd, maar wel aanbevolen door de VITP (Vereniging Intern Toezicht Pensioensector) en DNB. De toepassing is op basis van "pas toe of leg uit". De visitatiecommissie heeft de VITP-Toezichtcode toegepast bij de organisatie en opzet van de uit te voeren visitatie door het te hanteren normenkader (vermeld bij de diverse onderdelen van deze rapportage) vast te stellen.

Conform hoofdstuk 5 van deze code betreft de visitatiecommissie de volgende onderwerpen in haar toezicht: het functioneren van de governance, het functioneren van het bestuur, transparante en begrijpelijke communicatie, de naleving van de Code Pensioenfonds en cultuur en gedrag.

Ten aanzien van de bemensing van de visitatiecommissie wordt gedeeltelijk voldaan aan de Code 2.1 (gemengde samenstelling naar leeftijd (niet) en gender (wel)). De leden van de visitatiecommissie zijn onafhankelijk in formele en materiele zin en er zijn geen mogelijke belangenconflicten.

Tevens heeft de commissie de VITP-Toezichtcode toegepast door bij de afronding van de werkzaamheden vast te stellen of en hoe de nomen van deze code zijn nageleefd. Rekening houdend met de hiervoor genoemde eisen zijn specifiek de volgende thema's behandeld:

1. Follow-up aanbevelingen vorig jaar;
2. governance;
3. communicatie;
4. risicomanagement;
5. vermogensbeheer;
6. uitvoeringskosten;
7. besluitvorming over de premie, de communicatie daarover en de evenwichtige belangenafweging daarbij;
8. relatie met uitbestedingspartners (zijn de overeenkomsten en SLA's volgens de normen);
9. toekomstbestendigheid pensioenfonds.

De focus is vooral uitgegaan naar de punten 1, 6, 7 en 9.

Het rapport is tot stand gekomen op basis van ontvangen documentatie, interviews met verschillende betrokkenen bij het pensioenfonds en onderling overleg.

De waarnemingsperiode van de visitatie is van januari 2016 tot en met december 2016.

Naar de mening van zowel visitatiecommissie als het bestuur van het fonds zijn in deze visitatie alle van tevoren aangewezen thema's besproken. Mocht achteraf blijken dat er door nieuwe informatie en/of documentatie, die niet bekend was bij de visitatiecommissie, andere conclusies getrokken hadden moeten worden, draagt de visitatiecommissie daar geen verantwoordelijkheid voor.

De visitatiecommissie draagt de verantwoordelijkheid voor de visitatie conform het bepaalde in de Pensioenwet, onverlet de eigen bestuurlijke en toezichthoudende

verantwoordelijkheden van het bestuur, het verantwoordingsorgaan, de controlerend accountant, de certificerend actuaaris en de toezichthouders.

De visitatiecommissie heeft op 11 april 2017 haar rapport met bevindingen en aanbevelingen uitgebracht en besproken met het bestuur. En op 9 mei 2017 besproken met het verantwoordingsorgaan.

De belangrijkste bevindingen vindt u hieronder:

Bevindingen en aanbevelingen

Het pensioenfonds wordt goed bestuurd. Niet alleen op papier ziet het er goed uit, ook in de praktijk blijkt het goed te functioneren. Het bestuur is ervaren en is collectief deskundig. Het geeft direct sturing aan de processen en wordt ambtelijk adequaat ondersteund.

Het bestuur en de commissies zijn kwalitatief goed bemenst. Er is voldoende bestuurlijke countervailing power. De kwaliteit van de uitbesteding wordt gemonitord. De bestuurlijke ondersteuning is op orde, evenals de kwaliteit van de besluitvorming. De open cultuur, de professionele attitude, en het risicobewustzijn dragen bij aan de bestuurlijke effectiviteit. Er is sprake van een beheerste en integere bedrijfsvoering. Het verantwoordingsorgaan heeft een professioneel-kritische houding en geeft goed tegenwicht aan het bestuur. De compliance functie is in 2016 opnieuw ingericht en daardoor verbeterd.

De visitatiecommissie beveelt aan om te bezien hoe de rollen van (1) voorbereiding van de bestuursagenda, (2) het afwikkelen van correspondentie en lopende zaken, (3) het monitoren van het bestuursbureau en (4) het monitoren van de uitbesteding pensioenbeheer het best zijn onder te brengen in de bestuurs/commissiestructuur.

De follow-up door het bestuur op het rapport 2015 van de visitatiecommissie is adequaat. Eén aanbeveling is gedeeltelijk opgevolgd. Voor zover aanbevelingen niet zijn opgevolgd, zijn daarvoor valide verklaringen gegeven.

Het risicomanagement en de wijze van risicobeheersing zijn adequaat. Het bestuur handelt vanuit een risicobewustzijn. Er is een systematische risico-inventarisatie van alle risico's. Het risicomanagementbeleid

wordt vastgelegd en indien nodig aangepast. Het bestuur heeft zelf na een evaluatie geconstateerd dat er aandacht nodig is voor de governance van risicomanagement.

De visitatiecommissie beveelt aan om het concept van three lines of defense verder te verankeren in het risicomanagementbeleid, met name de inrichting van de (in te sourcen) auditfunctie.

De beleggingscommissie is ter zake kundig. Het strategisch beleggingsbeleid wordt in samenhang gezien met het risicobudget en vanuit de verplichtingen. De beleggingsrisico's worden adequaat gemonitord. In 2017 zal het concept MVB-beleid verder worden uitgewerkt en zullen de uitbestedingspartijen worden geëvalueerd.

Het is een bewuste keuze dat het bestuursbureau niet op alle onderdelen beleidsondersteunend is. Op sommige onderdelen ligt de beleidsvoorbereiding bij de commissies, soms met behulp van externe adviseurs.

De visitatiecommissie beveelt aan om de kwaliteit van de notulen van de beleggingscommissie te verbeteren.

De financiële positie van het fonds is kwetsbaar. De dekkingsgraad is nog ontoereikend en het fonds is in herstel. De financiële opzet, in termen van consistentie tussen gewekte verwachtingen, financiering en pensioenresultaat, is consistent. De premie, het indexatiebeleid en kortingsbeleid, in samenhang gezien, passen bij de in overleg met de sociale partners gekozen risicohouding. De premie is onvoldoende om de beoogde jaarlijkse opbouw van de aanspraken te kunnen financieren. De visitatiecommissie beveelt aan om periodiek de marktconformiteit van de (overige) vermogensbeheerkosten te toetsen, om de uitvoeringskosten scherper te analyseren en om te overwegen om kostenbeheersing onder te brengen bij een van de commissies dan wel in de portefeuille van een van de bestuurders.

Het communicatiebeleid is op een goed niveau. Er wordt veel aandacht besteed aan het pensioenbewust zijn/ worden van deelnemers.

De basis van de pensioenregeling is eenvoudig, er is een vast budget. De uiteindelijke uitvoering blijkt complex te zijn omdat het budget aan de krappe kant is om de beoogde pensioenen te financieren. Dit maakt het extra belangrijk om helder te communiceren en het pensioenbewustzijn te triggeren. Met daarbij aandacht

voor de impact op het pensioenperspectief en op de toenemende risico's.

De visitatiecommissie beveelt aan om blijvend aandacht te hebben voor het consequent uitdragen van de slecht nieuws boodschappen zoals het gebrek aan perspectief op indexatie en de kans op verlaging van pensioenopbouw in de toekomst. Dit in samenhang met de financiële opzet van het pensioenfonds en ook om blijvend aandacht te hebben voor het stimuleren van een hogere aanwezigheid op de bijeenkomsten voor actieve deelnemers.

Nadat in 2015 het bestuur veel tijd en energie heeft besteed aan het onderzoeken van de haalbaarheid van een APF-traject en die haalbaarheid er niet bleek te zijn, heeft het bestuur in 2016 de verdere ontwikkelingen in de markt gevolgd. Er vinden thans geen verdere onderzoeken plaats naar mogelijke toekomstscenario's. Dat is op de korte termijn ook niet nodig, immers zaken zijn goed op orde.

Periodiek zal moeten worden getoetst of de huidige structuur en uitvoering nog de meest optimale zijn. De visitatiecommissie beveelt aan om jaarlijks een sterkte-zwakke analyse uit te voeren en periodiek op criteria voor toekomstbestendigheid te scoren en om met sociale partners het gesprek aan te gaan over de complexiteit van de uitvoering van de huidige hybride regeling met de daarmee samenhangende hoge kosten. Het is van belang dat de sociale partners goed zicht hebben op de consequenties daarvan en zich beraden over de mogelijkheden tot versimpeling van de regelingen.

De visitatiecommissie bedankt het bestuur, het verantwoordingsorgaan en het bestuursbureau van Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot voor de positieve en open medewerking.

De visitatiecommissie

11 april 2017

Reactie Bestuur

Het bestuur heeft kennis genomen van het rapport van de visitatiecommissie. Het bestuur kan zich vinden in de opmerkingen en aanbevelingen van de visitatiecommissie en gaat hier net als de afgelopen jaren mee aan de slag. In de reguliere overleggen met het verantwoordingsorgaan zullen de aanbevelingen van de visitatiecommissie en de opvolging ervan door het bestuur besproken worden.

Belangrijkste aanbevelingen

Het bestuur werkt aan een nieuwe structuur voor het risicomanagement. Om de samenwerking tussen bestuur en risicomanagementcommissie soepeler te laten verlopen is begin 2017 besloten om een bestuurslid tot voorzitter van de commissie te benoemen en om een risicomanager aan te trekken.

De kosten voor uitvoering van de pensioenregeling hebben onverminderd de aandacht van het bestuur. Het is belangrijk dat de kosten passend zijn bij de pensioenregeling en de gekozen governancestructuur. Daarnaast vindt het bestuur het belangrijk om sociale partners inzicht te bieden in de kosten van de pensioenregeling en de financiële gevolgen van keuzes die daaromtrent gemaakt worden.

Governance en de toekomstbestendigheid van het pensioenfonds staan hoog op de bestuursagenda. In de zelfevaluatie van voorjaar 2017 heeft het bestuur gesproken over kleine governancewijzigingen. Voor de toekomst zijn heldere afspraken gemaakt met de werkgever en levert het bestuur input voor de gesprekken van sociale partners over de plannen voor de toekomst.

Het bestuur dankt de visitatiecommissie voor de prettige samenwerking en voor het heldere en positieve rapport.

Verantwoordingsorgaan

Oordeel verantwoordingsorgaan

Algemeen

Het Verantwoordingsorgaan was in 2016 samengesteld uit vier leden: twee leden vertegenwoordigden de werknemers, de werkgever en de gepensioneerden werden door ieder één lid vertegenwoordigd. In het kader van de Pensioenwet en de Code pensioenfonds geeft het Verantwoordingsorgaan jaarlijks een oordeel over het handelen van het Bestuur.

Verantwoording en oordeel over 2016

Om tot een oordeel te komen heeft het Verantwoordingsorgaan onder meer kennis genomen van de volgende documenten: concept jaarverslag, concept actuariel jaarverslag, rapport van de Visitatiecommissie, de verslagen van de Bestuursvergaderingen, alsmede de verslagen van de Beleggings-, Risicomanagement- en Communicatiecommissie.

Naast de reguliere en incidentele gesprekken met het Bestuur heeft het Verantwoordingsorgaan gesprekken gevoerd met de Beleggings-, Risicomanagement- en Communicatiecommissie. Tevens heeft een tweetal gesprekken met de Visitatiecommissie plaatsgevonden.

Bevindingen

Het intern toezicht wordt bij het fonds uitgevoerd door een Visitatiecommissie. De formele betrokkenheid van het Verantwoordingsorgaan bij de (her-)benoemingen van de Visitatiecommissie is niet in alle gevallen zorgvuldig uitgevoerd. Het Verantwoordingsorgaan dient bij iedere benoeming een bindende voordracht te doen. In 2017 is de in de Code bepaalde procedure niet in alle gevallen gevolgd. Het is van belang dat het Bestuur en het bestuursbureau goed op de hoogte zijn van de bevoegdheden van de verschillende organen en daarnaar acteren. Voorts verdient het aandacht dat

wordt gezien of intern toezicht door middel van een Visitatiecommissie de beste optie blijft. Het is van belang dat het Verantwoordingsorgaan bij de afwegingen en besluitvorming hierover betrokken is.

Conform het in 2015 opgesteld beleid aangaande een limiet op het cumulatieve negatieve effect van de pensioeninkoop op de dekkingsgraad, is door het Bestuur besloten de pensioenopbouw in 2017 te korten. Het Verantwoordingsorgaan is van oordeel dat hiermee wordt voldaan aan de eisen van evenwichtigheid.

De financiële positie van het fonds is matig. Uit extern vergelijkend onderzoek blijkt dat het fonds relatief hoge kosten kent. Zeker nu sprake is van een vast premiepercentage, is het van belang dat de kosten niet oplopen. Mede met het oog op toekomstbestendigheid van het fonds is het essentieel dat het Bestuur hoge prioriteit geeft aan blijvende analysering, monitoring en beheersing van alle aspecten van de uitvoerings- en vermogensbeheerkosten.

Het Verantwoordingsorgaan constateert dat de financiële en niet-financiële risico's van het Pensioenfonds adequaat worden gemanaged. Het Pensioenfonds heeft voor de belangrijkste risico's risico-eigenaren benoemd en deze geven naar de mening van het Verantwoordingsorgaan een goede invulling aan het risicobeleid.

Door het blijvend lage renteklimaat blijft het renterisico onverminderd hoog op de risico-agenda staan. Gedurende 2016 heeft het pensioenfonds gebruik gemaakt van de in 2015 geïntroduceerde dynamische renteafdekking bij het adequaat managen van het renterisico bij de huidige lage marktrentes. Het Verantwoordingsorgaan onderschrijft in het kader van de hoge omgevingsrisico's het belang van nauwgezette monitoring van de risico's op zowel de korte als de lange termijn.

In 2016 is sprake van een toegenomen focus op de risico's inzake cyber crime, data security en omgang met privacy-gevoelige gegevens. In het kader van SIRA heeft een inventarisatie plaatsgevonden binnen het fonds en haar leveranciers. Het Verantwoordingsorgaan onderschrijft het toegenomen belang van het adequaat managen van deze risico's.

Ten aanzien van het beleggingsbeleid zijn er volgens het Verantwoordingsorgaan voldoende checks en balances ingebouwd om tot een robuust beleggingsresultaat te komen. Hierbij worden ook de risico's voortkomend uit de samenwerking met uitbestedingspartners onderkend en gemonitord. Het Verantwoordingsorgaan constateert dat het Bestuur oog heeft voor het optimaliseren van de portefeuillesamenstelling. Indexvolgende passieve beleggingsfondsen hebben de voorkeur gekregen, omdat het Bestuur van mening is dat selectie van de juiste actief beheerde beleggingsfondsen niet vanzelfsprekend is. Ook is besloten geen alternatieve beleggingen meer op te nemen, omdat het vertrouwen ontbreekt dat deze categorie beleggingen de hoge kostenstructuur voldoende kan compenseren. Als alternatief worden categorieën als directe hypotheekleningen en niet-genoteerd onroerend goed uitgebreid. Het Bestuur verwacht met het opnemen van deze categorieën met beperkte kosten nieuwe rendementsbronnen te kunnen opnemen. Het Verantwoordingsorgaan waardeert deze aandacht voor het verbeteren van de portefeuillesamenstelling.

Het Bestuur heeft tevens een aanzet gegeven om het beleid inzake maatschappelijk verantwoord beleggen te intensiveren. In een bijeenkomst met de stakeholders van het Pensioenfonds is gesproken over het gewenste ambitieniveau. Het Bestuur zal hieraan in 2017 nadere invulling geven.

Het Verantwoordingsorgaan constateert dat het fonds ook dit jaar goede stappen heeft gezet op het gebied van communicatie. Het Verantwoordingsorgaan moet echter ook vaststellen dat de communicatie-inspanningen nog steeds hoofdzakelijk zijn gericht op de actieve deelnemer. De communicatie richting gepensioneerden en gewezen deelnemers blijft onderbelicht. Laatstgenoemde groep vertegenwoordigt inmiddels ruim de helft van het aantal deelnemers maar is bijvoorbeeld nog niet in de

klankbordgroep opgenomen. Het Verantwoordingsorgaan blijft van mening dat het noodzakelijk is dat ook aan deze groepen een voldoende realistisch beeld wordt verschaft over de kans op koopkrachtbehoud van hun pensioen.

Conclusie

Het Verantwoordingsorgaan heeft in 2016 de informatie-uitwisseling en dialoog met het Bestuur als informatief en constructief ervaren. Het Verantwoordingsorgaan spreekt haar waardering uit voor de verder genomen stappen op het terrein van onder meer risicomanagement, beleggingsbeheer en communicatie. Rekening houdende met bovenstaande bevindingen is het Verantwoordingsorgaan van oordeel dat het Bestuur zich in 2016 op verantwoorde wijze van haar taken heeft gekweten.

Reactie Bestuur

Het bestuur heeft kennis genomen van het oordeel van het verantwoordingsorgaan. De bevindingen van het verantwoordingsorgaan komen overeen met de onderwerpen die in het afgelopen jaar aan bod zijn gekomen in de gesprekken tussen verantwoordingsorgaan en bestuur.

Ook het bestuur is van mening dat de dialoog met het verantwoordingsorgaan in 2016 constructief is geweest. De vragen en opmerkingen van het verantwoordingsorgaan houden het bestuur scherp en zorgen dat de focus op de juiste zaken wordt gelegd.

Het bestuur erkent het belang van sturen op kosten en inzicht verkrijgen in de totale kosten van de uitvoering van de pensioenregeling. Hierbij wordt opgemerkt dat een vergelijking van kosten per deelnemer met andere ondernemingspensioenfonds een vertekend beeld kan opleveren, omdat de kosten samenhangen met de aard en complexiteit van de uit te voeren pensioenregeling, de governancestructuur, het aantal deelnemers en bij vergelijkbare pensioenfonds worden de kosten soms deels gedragen door de werkgever.

Het beleid voor maatschappelijk verantwoord beleggen wordt in de loop van 2017 nader ingevuld aan de hand van de geleverde input door de stakeholders.

Er is een nieuw communicatiebeleidsplan opgesteld voor de periode 2017-2019. Hierin zijn de groep inactieve deelnemers gelijkgesteld aan de actieve deelnemers, omdat zij grotendeels dezelfde informatiebehoefte hebben. Deze behoefte is namelijk vaak meer afhankelijk van levensfase dan van het feit of een deelnemer actief opbouwt of niet. Daarom wordt onderscheid gemaakt naar leeftijdscohorten in de communicatie.

Het bestuur dankt het verantwoordingsorgaan voor de bevindingen en aanbevelingen zoals in het oordeel zijn geformuleerd. Het bestuur gaat in de komende maanden aan de slag met de aanbevelingen en zal de stand van zaken met het Verantwoordingsorgaan bespreken.

Jaarrekening

Balans per 31 december

(na bestemming saldo; in duizenden euro)

Activa	2016	2015
Beleggingen voor risico pensioenfondsen [1]		
Vastgoedbeleggingen	24.667	14.489
Aandelen	256.259	248.170
Vastrentende waarden	628.264	575.659
Derivaten	250	132
Overige beleggingen	45.604	46.876
	955.044	885.326
Beleggingen voor risico deelnemers [2]		
Vastgoedbeleggingen	81	50
Aandelen	13.821	13.169
Vastrentende waarden	12.917	13.355
Overige beleggingen	2.740	2.417
	29.559	28.991
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen [3]	0	1.528
Vorderingen en overlopende activa [4]	6.748	3.098
Liquide middelen [5]	5.317	3.983
Totaal activa	996.668	922.926

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de balans, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Passiva	2016	2015
Stichtingskapitaal en reserves [6]	90.650	84.727
Technische voorzieningen		
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds [7]	867.344	802.501
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen [8]	0	1.528
	867.344	804.029
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers [9]	29.559	28.991
Beleggingen voor risico pensioenfonds [1]		
Derivaten	594	551
Kortlopende schulden en overlopende passiva [10]	8.521	4.628
Totaal passiva	996.668	922.926

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de balans, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Staat van baten en lasten

(in duizenden euro)

	2016	2015
Beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfondsen [11]		
Directe beleggingsopbrengsten	8.152	30.292
Indirecte beleggingsopbrengsten	64.894	-24.424
Directe kosten van vermogensbeheer	-1.186	-1.472
	71.860	4.396
Beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers [12]		
Directe beleggingsopbrengsten	-45	-32
Indirecte beleggingsopbrengsten	2.116	33
	2.071	1
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers [13]	11.782	12.591
Premiebijdragen voor risico deelnemers [14]	2.541	2.589
Saldo van overdrachten van rechten [15]	-2.172	-1.729
Saldo van overdrachten van rechten voor risico deelnemers [16]	-171	406
Pensioenuitkeringen [17]	-14.317	-12.927

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de staat van baten en lasten, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

	2016	2015
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds [18]		
Pensioenopbouw	-9.596	-9.673
Indexering en overige toeslagen	0	-745
Rentetoevoeging	486	-1.267
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	14.414	13.045
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	504	457
Wijziging marktrente	-82.350	10.316
Vervallen driemaandsmiddeling en wijziging UFR	0	-59.802
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	2.658	2.316
Omzetting pensioenspaarkapitaal	-3.274	-3.204
Mutatie invaliditeitsvoorziening	-1.328	-182
Mutatie voorziening herverzekering	-1.528	6
Overgang nieuwe overlevingstafels	14.726	0
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	445	-1.964
	-64.843	-50.697
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers [19]	-568	547
Herverzekering [20]	895	-40
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten [21]	-1.282	-1.444
Overige baten en lasten [22]	127	25
Saldo van baten en lasten	5.923	-46.282
Bestemming van het saldo		
Algemene reserve	5.923	-46.282
	5.923	-46.282

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de staat van baten en lasten, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Kasstroomoverzicht

(in duizenden euro)

	2016	2015
Pensioenactiviteiten		
Ontvangsten		
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers	15.749	19.499
Uitkeringen uit herverzekering	955	11
Overgenomen pensioenverplichtingen	131	458
Overige	124	48
	16.959	20.016
Uitgaven		
Uitgekeerde pensioenen	-14.285	-12.894
Overgedragen pensioenverplichtingen	-2.327	-2.163
Premies herverzekering	-63	-51
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten	-1.457	-1.259
	-18.132	-16.367
Beleggingsactiviteiten		
Ontvangsten		
Directe beleggingsopbrengsten	8.771	31.022
Verkopen en aflossingen beleggingen	374.535	225.815
	383.306	256.837
Uitgaven		
Aankopen beleggingen	-379.880	-256.531
Directe kosten van vermogensbeheer	-919	-1.461
	-380.799	-257.992
Mutatie liquide middelen	1.334	2.494
Saldo liquide middelen 1 januari	3.983	1.489
Saldo liquide middelen 31 december	5.317	3.983

Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling

Algemeen

Toepassing richtlijnen voor de jaarverslaggeving

Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot heeft dit jaarverslag opgesteld in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW, met inachtneming van het bepaalde in artikel 146 van de Pensioenwet en met toepassing van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving.

Met de invoering van de Pensioenwet per 1 januari 2007 worden beleggingen en pensioenverplichtingen gewaardeerd tegen actuele waarde. Overige activa en passiva worden gewaardeerd tegen nominale waarde, tenzij anders vermeld. Baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW vereist dat het Bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten. De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van

een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde. Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post "vorderingen of schulden uit hoofde van effectentransacties".

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar Euro tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum.

Waardering

Beleggingen worden bij de eerste opname verwerkt tegen reële waarde plus eventuele direct toerekenbare transactiekosten. De reële waarde is het bedrag waarvoor een actief kan worden verhandeld of een verplichting kan worden afgewikkeld tussen ter zake goed geïnformeerde partijen die tot een transactie bereid en die onafhankelijk van elkaar zijn. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat de transacties niet in het kader van executie of liquidatie worden uitgevoerd.

Na eerste opname worden de beleggingen als volgt gewaardeerd:

Vastgoedbeleggingen

Beleggingen in vastgoed beleggingsfondsen worden gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers. Niet- beursgenoteerde (indirecte) vastgoedbeleggingen worden gewaardeerd op de ultimo verslagperiode berekende intrinsieke waarde. De intrinsieke waarde wordt ontleend aan de op lokale grondslagen gebaseerde meest recente opgaven van de desbetreffende fondsmanagers welke uitgaan van waardering op marktwaarde.

Aandelen

Beursgenoteerde aandelen en aandelen in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers. Participaties in beleggingsfondsen in aandelen die geen beursnotering kennen worden gewaardeerd op de ultimo verslagperiode berekende intrinsieke waarde. De intrinsieke waarde wordt ontleend aan de op lokale grondslagen gebaseerde meest recente opgaven van de desbetreffende fondsmanagers welke uitgaan van waardering op marktwaarde.

Dividenden worden in de staat van baten en lasten verantwoord onder directe beleggingsopbrengsten op het moment dat het recht van de entiteit wordt gevestigd. In het geval van beursgenoteerde effecten is dit de datum waarop het aandeel ex-dividend gaat.

Alle gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen worden verantwoord in de Staat van baten en lasten onder indirecte beleggingsopbrengsten.

Vastrentende waarden

Beursgenoteerde vastrentende waarden en aandelen in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers. Participaties in beleggingsfondsen in vastrentende waarden die geen beursnotering kennen worden gewaardeerd op de ultimo verslagperiode berekende intrinsieke waarde. De intrinsieke waarde wordt ontleend aan de op lokale grondslagen gebaseerde meest recente opgaven van de desbetreffende fondsmanagers welke uitgaan van waardering op marktwaarde. Couponrente wordt in de staat van baten en lasten verantwoord onder directe beleggingsopbrengsten. Alle gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen worden verantwoord in de staat van baten en lasten onder indirecte beleggingsopbrengsten.

Derivaten

Derivaten worden gewaardeerd op reële waarde, te weten de relevante marktnoteringen of, als die niet beschikbaar zijn, de waarde die wordt bepaald met behulp van waarderingsmodellen. In deze waarderingsmodellen wordt voor de contante waarde berekening gebruik gemaakt van waarneembare marktdata.

Alle gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen worden verantwoord in de staat van baten en lasten onder indirecte beleggingsopbrengsten.

Derivaten met een negatieve waarde dienen op de passiva zijde van de balans te worden weergegeven.

Overige beleggingen

Beursgenoteerde beleggingen worden gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers. Niet-beursgenoteerde (indirecte) beleggingen worden gewaardeerd op de ultimo verslagperiode berekende intrinsieke waarde. De intrinsieke waarde wordt ontleend aan de op lokale grondslagen gebaseerde opgaven van de desbetreffende fondsmanagers.

Beleggingen voor risico deelnemers

Participaties in beleggingsinstellingen ten behoeve van de pensioenkapitaalrekeningen worden gewaardeerd tegen de beurswaarde per 31 december van het verslagjaar. Deze beleggingen worden aangehouden voor rekening

en risico van de deelnemer, hetgeen weerspiegeld wordt in de Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers (Pensioensparen).

Algemene reserve

Aan de algemene reserve wordt het saldo van baten en lasten van het jaar toegevoegd.

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

De voorziening pensioenverplichtingen is vastgesteld als de contante waarde van de tijdsevenredig opgebouwde pensioenaanspraken. Voor arbeidsongeschikte deelnemers is de voorziening pensioenverplichtingen gesteld op de contante waarde van de volledige te bereiken aanspraken. Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is uitgegaan van het op balansdatum geldende pensioenreglement en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Voor een verdere toelichting verwijzen wij naar de overige gegevens.

Schattingswijzigingen

In 2016 heeft de Commissie Overlevingstafels van het AG een nieuwe prognosetafel gepubliceerd, zijnde de Prognosetafel AG2016. Het fonds heeft besloten over te gaan op deze nieuwe overlevingstafel. Tegelijkertijd is ook de fondsspecifieke ervaringssterfte, de gehuwdheidsfrequentie, de opslag voor het latent wezenpensioen, de opslag voor excassokosten en de opslag leeftijdsverschil man/vrouw aangepast. Deze schattingswijzigingen leiden gezamenlijk tot een vrijval van de technische voorziening ad € 14,726 miljoen. Deze vrijval is in het resultaat 2016 verwerkt.

De voorziening is gebaseerd op de volgende actuariële grondslagen:

Rekenrente

Voor de vaststelling van de voorziening pensioenverplichtingen per 31 december in enig jaar wordt gebruik gemaakt van de nominale rentetermijnstructuur ultimo verslagjaar zoals deze is gepubliceerd door De Nederlandsche Bank. De rentetoevoeging in 2016 is gebaseerd op een vaste rente van -0,060% (overeenkomstig met de rentetermijnstructuur per 1 januari 2016).

Toeslagverlening

De beleidsdekkingsgraad bevindt zich einde 2016 onder de grens van 110%, waarboven voorwaardelijke indexatie plaatsvindt. Derhalve heeft er per 1 januari 2017 geen toeslagverlening voor zowel actieve als inactieve deelnemers plaatsgevonden.

Overlevingstafels

Voor mannen en vrouwen zijn de overlevingskansen ontleend aan de door het Actuarieel Genootschap gepubliceerde Prognosetafel AG2016. Bij het vaststellen van de Voorziening Pensioenverplichtingen is rekening gehouden met fondsspecifieke ervaringssterfte door het toepassen van leeftijdsafhankelijke correctiefactoren. Deze is in 2016 gewijzigd en is gebaseerd op inkomensklassen.

Gezinssamenstelling

Voor zowel de mannelijke als de vrouwelijke deelnemers en gewezen deelnemers is bij de berekening van de contante waarde van het partnerpensioen tot de pensioenleeftijd uitgegaan van een gehuwdheidsfrequentie 'CBS 2016 incl. samenwonend'. Indien het (uitruilbare) partnerpensioen is opgebouwd na 31 december 2001 wordt de partnerfrequentie verondersteld 100% te zijn op de pensioendatum. Na pensionering wordt de frequentie vastgesteld op van de zogenaamde 'bepaalde vrouw' methode.

Het leeftijdsverschil tussen man en vrouw is op drie jaar gesteld, waarbij tevens een extra opslag van 1,45% op de voorziening latent partnerpensioen is opgenomen.

De technische voorziening voor nog niet ingegaan ouderdompensioen bevat een opslag van 0,1% in verband met het risico van uitgesteld wezenpensioen.

Invaliditeitsvoorziening

Als onderdeel van de voorziening pensioenverplichtingen is voor arbeidsongeschikte deelnemers een voorziening opgenomen ter grootte van de contante waarde van de toekomstige voortzetting van pensioenopbouw en het uit te keren arbeidsongeschiktheidspensioen. Voor deelnemers die na 31-12-2011 ziek geworden zijn is het arbeidsongeschiktheidspensioen verzekerd via de werkgever.

Voor zieke deelnemers is een voorziening opgenomen ter dekking van het risico op toekomstige voortzetting van pensioenopbouw. Hierbij wordt rekening gehouden met de voortzetting van de beschikbare premies. Bij de vaststelling van de voorziening voor zieke deelnemers is verondersteld dat de voorziening gelijk is aan:

- 5,2% van de schadelast, indien een werknemer 0 maanden ziek is;
- 25,9% van de schadelast, indien een werknemer 6 maanden ziek is;
- 51,8% van de schadelast, indien een werknemer 1 jaar ziek is;
- 100% van de schadelast, indien een werknemer 2 jaar ziek is.

De tussenliggende periodes worden geïnterpoleerd. De schadelast is hierbij gelijk gesteld aan de contante waarde van de toekomstige premievrijstelling en het eventuele arbeidsongeschiktheidspensioen.

Uitkeringen

De uitkeringen zijn continu betaalbaar verondersteld.

Kosten

In de voorziening pensioenverplichtingen is een excassovoorziening begrepen van 3,6% van de netto voorziening.

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Voor de berekening van de gekapitaliseerde waarde van de verzekeringspolissen zijn dezelfde grondslagen aangehouden als voor de totale voorziening pensioenverplichtingen. Er is met betrekking tot de herverzekeringscontracten geen recht op resultatendeling overeengekomen.

Resultaatbepaling

Algemeen

De lasten en baten worden zoveel mogelijk toegerekend aan het jaar waarop ze betrekking hebben.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan:

- rente;
- dividend;
- soortgelijke opbrengsten.

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder indirecte beleggingsopbrengsten worden de volgende resultaten opgenomen:

- gerealiseerde en niet-gerealiseerde koersverschillen van aandelen, obligaties en beleggingen in beleggingsfondsen;
- valutaverschillen inzake deposito's en bankrekeningen in buitenlandse valuta en valutatermijntransaties.

Bestemming van het saldo

Het saldo over 2016 wordt toegevoegd aan de algemene reserve.

Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode. Dit houdt in dat alle ontvangsten en uitgaven ook als zodanig worden gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

Toelichting op de balans per 31 december

(in duizenden euro)

Activa

[1] Beleggingen voor risico pensioenfonds

Categorie	Stand ultimo 2015	Aankopen/verstrekkingen	Verkopen/aflossingen	Gerealiseerde koersverschillen	Niet-gerealiseerde koersverschillen	Stand ultimo 2016
Vastgoedbeleggingen						
Vastgoed beleggingsfondsen	14.489	23.528	-13.762	-727	1.139	24.667
Aandelen						
Aandelen beleggingsfondsen	248.170	60.288	-73.263	-1.257	22.321	256.259
Vastrentende waarden						
Obligaties, index bonds en obligatiebeleggingsfondsen	575.659	299.860	-292.105	5.194	39.656	628.264
Derivaten						
Valutaderivaten	-419	0	244	-244	75	-344
Overige beleggingen						
Hedge funds	46.876	0	0	0	-1.272	45.604
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds	884.775	383.676	-378.886	2.966	61.919	954.450
Derivaten met een negatieve waarde (passiva zijde)						
Valutaderivaten	551					594
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds passiva zijde	551					594
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds activa zijde	885.326					955.044

Methodiek bepaling marktwaarde

Niveau 1: Genoteerde marktprijzen. Beleggingen met genoteerde marktprijzen worden verhandeld op een actieve markt.

Niveau 2: Onafhankelijke taxaties. Onafhankelijke taxaties worden niet toegepast voor de waardering van het indirect onroerend goed. Voor de belangrijkste uitgangspunten bij de waardering van het indirect vastgoed wordt verwezen naar de grondslagen van waardering en resultaatbepaling en de toelichting op de balans bij de post vastgoed.

Niveau 3: NCW-berekening. De netto contante waarde methode wordt gehanteerd voor de derivatenportefeuille.

Niveau 4: Andere methode. Voor fondsbeleggingen in vastrentende waarden, aandelen, vastgoed en hedgefondsen wordt de waardering bepaald op basis van de laatst ontvangen fondsrapportages.

Categorie	Niveau 1	Niveau 2	Niveau 3	Niveau 4	Stand ultimo 2016
Vastgoedbeleggingen	0	0	0	24.667	24.667
Aandelen	0	0	0	256.259	256.259
Vastrentende waarden	223.738	0	0	404.526	628.264
Derivaten	0	0	-344	0	-344
Overige	0	0	0	45.604	45.604
Totaal belegd vermogen	223.738	0	-344	731.056	954.450

Categorie	Niveau 1	Niveau 2	Niveau 3	Niveau 4	Stand ultimo 2015
Vastgoedbeleggingen	0	0	0	14.489	14.489
Aandelen	0	0	0	248.170	248.170
Vastrentende waarden	343.566	0	0	232.093	575.659
Derivaten	0	0	-419	0	-419
Overige	0	0	0	46.876	46.876
Totaal belegd vermogen	343.566	0	-419	541.628	884.775

Categorie	Stand ultimo 2016	Liquide middelen	Stand risico- paragraaf
Vastgoedbeleggingen	24.667	0	24.667
Aandelen	256.259	0	256.259
Vastrentende waarden	628.264	0	628.264
Derivaten	-344	0	-344
Overige	45.604	2.831	48.435
	954.450	2.831	957.281

Voor een verdere toelichting wordt verwezen naar de risicoparagraaf op pagina 70.

[2] Beleggingen voor risico deelnemers

Categorie	Stand ultimo 2015	Aankopen/ Verstrek- kingen	Verkopen aflossingen	Directe beleggings- opbrengsten	Indirecte beleggings- opbrengsten	Stand ultimo 2016
Vastgoedbeleggingen						
Vastgoed beleggingsfondsen	50	35	-8	0	4	81
Aandelen						
Aandelen beleggingsfondsen	13.169	2.780	-3.293	0	1.165	13.821
Vastrentende waarden						
Vastrentende beleggingsfondsen	13.355	1.576	-2.914	0	900	12.917
Overige beleggingen						
Money Market	2.417	8.918	-8.597	-45	47	2.740
Totaal beleggingen voor risico deelnemers	28.991	13.309	-14.812	-45	2.116	29.559

	2016	2015
[3] Herverzekeringsdeel technische voorzieningen		
Stand per 1 januari	1.528	1.465
Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen	-1.528	63
	0	1.528
<p>Deze post herverzekering had ultimo 2015 betrekking op elders verzekerde aanspraken en bestaat bijna volledig uit de contante waarde van de herverzekerde pensioenkapitalen die tot uitkering komen uiterlijk op de pensioendatum en worden aangewend voor aankoop van pensioenrechten bij het pensioenfonds.</p>		
[4] Vorderingen en overlopende activa		
Vorderingen op aangesloten ondernemingen	14	107
Vorderingen op verzekeringsmaatschappijen	2	0
Nog af te wikkelen beleggingstransacties	4.361	0
Lopende intrest vastrentende waarden	2.363	2.989
Terugvorderbare dividendbelasting	4	2
Overige vorderingen	4	0
Totaal vorderingen en overlopende activa	6.748	3.098
<p>Alle vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.</p>		
[5] Liquide middelen		
Rekeningen courant F. van Lanschot Bankiers N.V.	3	294
ING Bank N.V.	2.483	3.407
Kas Bank N.V.	2.831	282
	5.317	3.983
<p>De liquide middelen staan ter vrije beschikking van het fonds.</p>		

Passiva**[6] Stichtingskapitaal en reserves**

Stichtingskapitaal

2016**2015**

0

0

Algemene reserve

Stand per 1 januari

84.727

131.009

Saldobestemming boekjaar

5.923

-46.282

Stand per 31 december**90.650****84.727**

De bestemmingsreserve voor de toekomstige indexatie is in deze jaarrekening niet expliciet opgenomen, maar is impliciet verwerkt als onderdeel van de algemene reserve.

Totaal eigen vermogen**90.650****84.727**

Inclusief het stichtingskapitaal van € 45,38.

Het minimaal vereist eigen vermogen bedraagt

36.730

104,1%

34.219

104,3%

Het vereist eigen vermogen bedraagt

143.720

116,0%

142.121

117,1%

De beleidsdekkingsgraad is

104,9%

112,5%

Aanwezige dekkingsgraad voor risico fonds

110,5%

110,5%

Aanwezige dekkingsgraad (incl risico deel.)

110,1%

110,2%

De dekkingsgraad wordt berekend door het pensioenvermogen te delen door de pensioenverplichtingen.

De berekening is als volgt:

$$(90.650 + 867.344 + 29.559) / (867.344 + 29.559) \times 100\% = 110,1\%$$

De beleidsdekkingsgraad per eind 2016 is lager dan het Vereist Eigen Vermogen en daarmee heeft het pensioenfonds per genoemde datum een vermogenstekort. Het pensioenfonds heeft op 31 maart 2016 een geactualiseerd herstelplan bij DNB ingediend. Uit dit herstelplan blijkt dat de dekkingsgraad volgens de veronderstellingen die aan het herstelplan ten grondslag liggen eind 2019 ten minste gelijk is aan het Vereist Eigen Vermogen.

	2016	2015
Technische voorzieningen		
[7] Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds		
Stand per 1 januari	802.501	751.804
Mutatie boekjaar volgens Staat van baten en lasten	64.843	50.697
Stand per 31 december	867.344 ¹⁾	802.501 ²⁾
Een actuariële analyse is opgenomen op pagina 68.		
[8] Herverzekeringsdeel technische voorzieningen		
Stand per 1 januari	1.528	1.465
Mutatie	-1.528	63
Stand per 31 december	0	1.528
De post "Herverzekeringsdeel technische voorzieningen" betreft de elders verzekerde aanspraken.		
Totaal technische voorzieningen		
De technische voorzieningen zijn als volgt opgebouwd		
Actieve deelnemers ³⁾	233.271	237.650
Gewezen deelnemers	361.976	323.255
Pensioengerechtigden	269.275	241.296
	864.522	802.201
Voorziening arbeidsongeschiktheidsrisico	2.822	1.828
	867.344	804.029

1) Waarvan kortlopend karakter (uitkeringen in 2017): 14.685.

2) Waarvan kortlopend karakter (uitkeringen in 2016): 13.434.

3) Inclusief arbeidsongeschikte deelnemers.

	2016	2015
[9] Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers		
Stand per 1 januari	28.991	29.538
Stortingen	2.541	2.589
Overgenomen pensioenverplichtingen	92	610
Onttrekkingen t.b.v. omzetting pensioenspaarkapitaal	-4.009	-3.578
Onttrekkingen t.b.v. inkoop bij verzekeraar	0	-149
Onttrekking i.v.m. overlijden (vrijval t.g.v. fonds)	-127	-20
Rendement	2.071	1
Stand per 31 december	29.559	28.991
[10] Kortlopende schulden en overlopende passiva		
Belastingen en sociale premies	351	319
Nog af te wikkelen beleggingstransacties	3.796	0
Schulden uit hoofde van kosten vermogensbeheer	518	251
Schulden uit hoofde van kosten accountant	35	36
Schulden uit hoofde van kosten actuaris	85	51
Schulden uit hoofde van overige kosten	74	282
Vooruitontvangen premie volgend boekjaar	3.485	3.621
Vooruitontvangen bedragen volgend boekjaar	177	68
	8.521	4.628

De kortlopende schulden en overlopende passiva hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Gebeurtenissen na balansdatum

Er hebben zich geen belangrijke gebeurtenissen na balansdatum voorgedaan.

Toelichting op de staat van baten en lasten

(in duizenden euro)

Bezoldiging bestuursleden

In de pensioenuitvoerings- en administratiekosten ("Bestuur") is in 2016 een bedrag ad € 157.000,- (2015: € 165.000,-) aan bestuursvergoedingen opgenomen.

Overige bezoldigingen

In de pensioenuitvoerings- en administratiekosten ("Bestuur") is in 2016 een bedrag ad € 31.000,- (2015: € 7.000,-) aan vergoedingen aan leden van het Verantwoordingsorgaan en de Visitatiecommissie opgenomen.

Personeel

Gedurende het boekjaar 2016 had Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot geen personeelsleden in dienst.

Baten en lasten	2016	2015
[11] Beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfonds		
Directe beleggingsopbrengsten		
Vastgoedbeleggingen	671	0
Aandelen	2.539	3.132
Vastrentende waarden	4.974	27.214
Subtotaal	8.184	30.346
Banken	-25	-39
Waardeoverdrachten	-7	-15
Overige	0	0
Totaal directe beleggingsopbrengsten	8.152	30.292
Indirecte beleggingsopbrengsten		
<i>Gerealiseerde resultaten</i>		
- Vastgoedbeleggingen	-727	1.570
- Aandelen	-1.257	7.100
- Vastrentende waarden	5.194	338
- Derivaten	-244	-8.023
	2.966	985

	2016	2015
<i>Ongerealiseerde resultaten</i>		
– Vastgoedbeleggingen	1.139	1.546
– Aandelen	22.321	5.705
– Vastrentende waarden	39.656	-33.686
– Derivaten	75	1.274
– Overige beleggingen	-1.272	-213
– Valutaverschillen	9	-35
	61.928	-25.409
Totaal indirecte beleggingsopbrengsten	64.894	-24.424
In de indirecte beleggingsopbrengsten zijn de indirecte kosten opgenomen die via de beleggingsfondsen rechtstreeks ten laste van het beleggingsrendement zijn gebracht. Deze kosten zijn verdisconteerd in de koersen van de betreffende beleggingsfondsen. De indirecte beleggingskosten bedroegen in totaal 4.158 (2015: 4.148). Voor meer informatie wordt verwezen naar de kostenparagraaf in het bestuursverslag.		
Directe kosten van vermogensbeheer		
Beheerloon		
– Vastrentende waarden	-223	-211
– Kosten fiduciair beheer	-538	-825
Transactiekosten	-1	-2
Bewaarloon	-174	-176
Beleggingscommissie	-25	-38
Beleggingsadvies	-1	-35
Beleggingsadministratie	-217	-178
Bankkosten e.d.	-7	-7
Totaal directe kosten vermogensbeheer	-1.186	-1.472
De directe kosten vermogensbeheer omvatten de zichtbare ('directe') kosten die het fonds op factuurbasis betaalt. De kosten zijn, indien mogelijk, toegerekend aan de verschillende beleggingscategorieën. De transactiekosten zijn gesaldeerd met de beleggingsopbrengsten. De transactiekosten kunnen niet betrouwbaar worden vastgesteld, omdat deze verrekend zijn in de aan- en verkoopprijzen. De toelichting op de kosten vermogensbeheer inclusief de rechtstreeks ten laste van rendementen gebrachte kosten in overeenstemming met de aanbevelingen van de Pensioenfederatie is opgenomen in het bestuursverslag op pagina 20.		
Totaal beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfondsen	71.860	4.396

	2016	2015
[12] Beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers		
Directe beleggingsopbrengsten		
Overige beleggingen	-45	-32
Totaal directe beleggingsopbrengsten	-45	-32
Indirecte beleggingsopbrengsten		
Vastgoedbeleggingen	4	5
Aandelen	1.165	150
Vastrentende waarden	900	-155
Overige beleggingen	47	33
Totaal indirecte beleggingsopbrengsten	2.116	33
Totaal beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers	2.071	1
[13] Premiebijdragen van werkgevers en werknemers		
Periodieke premies van deelnemende ondernemingen	11.782	12.424
Koopsom ANW-hiaat verlenging tot AOW-leeftijd	0	167
	11.782	12.591
[14] Bijdragen voor risico deelnemers		
Premies pensioensparen	2.541	2.589
Totaal premie	14.323	15.180
Kostendeckende premie	16.257	16.513
Gedempte kostendeckende premie	12.693	13.559
Feitelijke premie	14.323	15.013 ¹⁾
De kostendeckende premie is als volgt samengesteld:		
– Onvoorwaardelijke aanspraken	10.961	11.121
– Opslag in stand houden vereist vermogen	1.977	1.816
– Opslag voor uitvoeringskosten	778	987
– Spaarpremie DC	2.541	2.589
	16.257	16.513

1) Exclusief "Koopsom ANW-hiaat verlenging tot AOW-leeftijd".

	2016	2015
De gedempte kostendeekkende premie is als volgt samengesteld:		
– Onvoorwaardelijke aanspraken	5.622	6.027
– Voorwaardelijke aanspraken	2.726	2.960
– Opslag in stand houden vereist vermogen	1.026	996
– Opslag voor uitvoeringskosten	778	987
– Spaarpremie DC	2.541	2.589
	12.693	13.559

Toelichting

Eind 2014 is door de werkgever met de ondernemingsraad een vaste premie van 20,5% van de totale loonsom (tot de maximale loongrens) afgesproken voor de periode 2015-2019. Actieve deelnemers betalen een eigen bijdrage conform het arbeidsvoorwaardenreglement. De eigen bijdrage bedraagt 5% van het pensioengevend salaris en maakt onderdeel uit van de vaste premie van 20,5%.

In de Pensioenwet en het Besluit FTK is beschreven op welke wijze de zuivere kostendeekkende premie en de gedempte kostendeekkende premie moeten worden vastgesteld. Zoals beschreven in de ABTN, maakt het Pensioenfonds gebruik van de mogelijkheid de kostendeekkende premie te dempen.

Er wordt vanaf 2016 uitgegaan van een gedempte disconteringsvoet, die gebaseerd is op het verwacht rendement. Deze gedempte disconteringsvoet is gelijk aan het reële fondsrendement. Het reële fondsrendement wordt vastgesteld als het verwacht rendement van het Pensioenfonds verminderd met een afslag voor toeslag en staat in beginsel voor een periode van 5 jaar vast. Bij het vaststellen van het verwacht rendement wordt rekening gehouden met de maximale parameters, zoals vastgelegd in artikel 23a eerste lid van het Besluit Financieel Toetsingskader pensioenfonds. Het reële rendement bedraagt naar de situatie van 30 september 2014 2,4% (verwacht rendement van 4,4% verminderd met verwachte toeslag ad 2%).

	2016	2015
[15] Saldo van overdrachten van rechten		
Overgenomen pensioenverplichtingen	155	434
Overgedragen pensioenverplichtingen	-2.327	-2.163
	-2.172	-1.729
[16] Saldo van overdrachten van rechten voor risico deelnemers	-171	406

	2016	2015
[17] Pensioenuitkeringen		
Pensioenen		
Ouderdomspensioen	-11.556	-10.408
Partnerpensioen	-2.364	-2.183
Wezenpensioen	-143	-143
Invalideitpensioen	-142	-155
Overige pensioenuitkeringen	-123	-92
Korting / toeslag WAO-uitkering	61	83
Subtotaal	-14.267	-12.898
Andere uitkeringen		
Afkoopsommen	-50	-29
Totaal pensioenuitkeringen	-14.317	-12.927
[18] Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds		
Pensioenopbouw	-9.596	-9.673
Indexering en overige toeslagen	0	-745
Rentetoevoeging	486	-1.267
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	14.414	13.045
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	504	457
Wijziging marktrente	-82.350	10.316
Vervallen driemaandsmiddeling en wijziging UFR	0	-59.802
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	2.658	2.316
Omzetting pensioenspaarkapitaal ¹⁾	-3.274	-3.204
Mutatie invalideitsvoorziening	-1.328	-182
Mutatie voorziening herverzekering	-1.528	6
Overgang nieuwe overlevingstafels	14.726	0
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	445	-1.964
	-64.843	-50.697

1) Het pensioenkapitaal wordt bij einde deelname, dus op de pensioendatum óf bij eerdere uitdiensttreding, omgezet in pensioenaanspraken binnen het pensioenfonds of bij een verzekeraar (naar keuze deelnemer). Bij de omzetting binnen het pensioenfonds worden sekseneutrale omzettingfactoren gehanteerd. Bij de omzetting wordt rekening gehouden met een solvabiliteitsopslag.

	2016	2015
[19] Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers		
Pensioenspaarkapitalen		
Stortingen	-2.541	-2.589
Overgenomen pensioenverplichtingen	-92	-610
Onttrekkingen t.b.v. omzetting pensioenspaarkapitaal	4.009	3.578
Onttrekkingen t.b.v. inkoop bij verzekeraar	0	149
Onttrekking i.v.m. overlijden (vrijval t.g.v. fonds)	127	20
Rendement	-2.071	-1
	-568	547
[20] Herverzekering		
Premies herverzekering	-61	-51
Deze post betreft de aan de herverzekeraar (Zwitserleven) verschuldigde premie voor het overlijdens- en arbeidsongeschiktheidsrisico uit hoofde van de door de stichting aangegane herverzekeringsovereenkomst.		
Uitkeringen uit herverzekering		
Ouderdomspensioen	956	11
	895	-40
[21] Pensioenuitvoerings- en administratiekosten		
Administratie		
– Regulier	-387	-382
– Incidenteel	-34	-214
Totaal administratie	-421	-596
Accountant		
– Controle van de jaarrekening 2014	0	2
– Controle van de jaarrekening 2015	-5	-36
– Controle van de jaarrekening 2016	-35	0
Totaal accountant	-40	-34

	2016	2015
Actuaris		
– Jaarwerk 2014	0	4
– Jaarwerk 2015	-19	-30
– Jaarwerk 2016	-45	0
– Certificering	-23	-15
– Overige (advies)werkzaamheden	-79	-129
Totaal actuaris	-166	-170
Bestuur		
– Externe bestuursleden	-127	-115
– Externe commissieleden	-26	-30
– Kosten APF bestuur	-4	-20
– Verantwoordingsorgaan	-7	-7
– Visitatiecommissie	-24	0
– Ambtelijk secretariaat	-347	-374
Totaal bestuur	-535	-546
Contributies en bijdragen	-70	-60
Bestuurdersaansprakelijkheidsverzekering	-12	-12
Opleidingskosten	-14	-4
Overige advieskosten	-13	-15
Overige kosten	-11	-7
Totaal overige kosten	-120	-98
Totaal pensioenuitvoerings- en administratiekosten	-1.282	-1.444
[22] Overige baten en lasten	127	25
Saldo van baten en lasten	5.923	-46.282

	2016	2015
Actuariële analyse van het saldo		
Rendement en wijziging rentetermijnstructuur	-10.004	13.445
Vervallen driemaandsmiddeling en wijziging UFR	0	-59.802
Toeslagen	0	-745
Financiering	131	644
Sterfte en differenties	2.277	-1.056
Kosten	-88	-328
Arbeidsongeschiktheid	-776	404
Overige technische grondslagen	-217	-53
(Risiko) Herverzekering	-632	-34
Waardeoverdracht	486	383
Uitkeringen	97	118
Diverse bestandsmutaties	-802	174
Spaarsaldi	598	543
Overige baten en lasten	127	25
Aanpassing overlevingstafels	14.726	0
Totaal saldo van baten en lasten	5.923	-46.282

Resultaatbestemming

Bepalingen omtrent de resultaatbestemming

Conform hoofdstuk 5 van de ABTN worden de jaarresultaten toegevoegd aan de reserves ter dekking van algemene risico's.

Resultaat verdeling

Het Bestuur heeft besloten het resultaat over het boekjaar 2016 toe te voegen aan de Algemene reserve.

Actuariële toelichting bij verzekeringstechnische analyse

Actuariële toelichting bij verzekeringstechnische analyse

De verzekeringstechnische analyse is opgenomen op de vorige pagina, onder actuariële analyse van het saldo. Onderstaande posten geven een toelichting op deze analyse en luiden in duizenden euro.

Rendement en wijziging rentetermijnstructuur (- € 10.004)

De directe en indirecte beleggingsbaten bedroegen na aftrek van kosten € 73.931. De aan de Voorziening Pensioenverplichtingen toe te voegen rente bedroeg € 1.585. Door de wijziging van de rentetermijnstructuur gedurende het boekjaar nam de Voorziening Pensioenverplichtingen toe met € 82.350. Per saldo is het resultaat op rendement en wijziging rentetermijnstructuur € 10.004 negatief.

Toeslagen (nihil)

In 2016 zijn er geen toeslagen verleend.

Financiering (€ 131)

Per 1 januari 2015 is de Collectieve Defined Contribution (CDC)-regeling ingegaan. De feitelijke premie 2016 bedraagt, net als in 2015, 20,5% van de (gemaximeerde) salarissom. De totale premiebijdrage wordt door de deelnemende ondernemingen betaald. Het Bestuur toetst jaarlijks vooraf of de te ontvangen premie voor zowel de basis- als de excedentregeling toereikend is vastgesteld. Voor de toetsing wordt de gedempte kostendekkende premie op basis van een verwacht rendement vastgesteld.

De totale afgedragen premie bedroeg € 14.323. Hierin was € 2.055 begrepen voor risicodekking en kosten. Voor de inkoop van de pensioenopbouw was actuariëel benodigd € 12.137. Hieruit volgt een positief resultaat op financiering van € 131. Ondanks het positieve resultaat op financiering heeft de betaalde premie, in combinatie met de pensioeninkoop, negatief bijgedragen aan de dekkingsgraadontwikkeling. Hiervoor wordt verwezen naar pagina 17.

Sterfte en differenties (€ 2.277)

Het sterfteresultaat is ontstaan omdat het aantal overleden in 2016 hoger was dan hetgeen is verondersteld. In algemene zin geldt dat, indien meer personen overlijden dan verondersteld (oversterfte), dit een winst geeft op de verzekeringen voor ouderdomspensioen en ingegaan pensioen (langlevensrisico) en een verlies op de verzekeringen voor partnerpensioen (kortlevensrisico). Bij oversterfte is het omgekeerde het geval.

Ten gevolge van verondersteld overlijden is aan de Voorziening Pensioenverplichtingen € 2.869 toegevoegd terwijl als gevolg van werkelijk overlijden € 4.333 uit de Voorziening Pensioenverplichtingen is vrijgevallen. Daarnaast is € 813 aan risicopremie voor het overlijdensrisico ontvangen. Per saldo is het resultaat € 2.277 positief. Dit resultaat is onder te verdelen in een positief resultaat van € 4.457 op langlevensrisico en een negatief resultaat van € 2.180 op kort leven.

Kosten (- € 88)

Het resultaat op kosten bestaat enerzijds uit de vrijval van de kostenopslag uit de Voorziening Pensioenverplichtingen bij het doen van uitkeringen ad € 504 en de in de premie opgenomen opslag voor directe kosten van € 690 en anderzijds uit de werkelijke kosten volgens de rekening van baten en lasten van € 1.282. Per saldo resulteert een verlies van € 88.

Arbeidsongeschiktheid (- € 776)

De premie voor arbeidsongeschiktheidspensioen en de opslag in de premie voor premievrijstelling bedroegen € 552. De toevoeging van de Voorziening Pensioenverplichtingen was gelijk aan € 1.328. Het resultaat op arbeidsongeschiktheid is daarmee gelijk aan € 776 negatief. Dit resultaat wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door het toegenomen aantal deelnemers dat korter dan 2 jaar ziek is op 31 december 2016 ten opzichte van 31 december 2015. Voor deze 'zieke' deelnemers wordt –rekening houdend met een kans op blijvende arbeidsongeschiktheid– een invaliditeitsvoorziening aangehouden. Deze voorziening is in 2016 met € 1.104 toegenomen.

Overige technische grondslagen (- € 217)

Dit betreft met name het resultaat op keuzemogelijkheden binnen het pensioenfonds, zoals variatie bij pensionering (uitruil, hoog/ laag, etc.).

(Risico) Herverzekering (- € 632)

Het pensioenfonds heeft het arbeidsongeschiktheidsrisico en overlijdensrisico gedeeltelijk herverzekerd. In 2016 is € 61 betaald aan risicoherverzekeringspremies. Hiertegenover staat een ontvangen uitkering van de verzekeraar van € 12.

Een beperkt deel van de Voorziening Pensioenverplichtingen was einde 2015 herverzekerd bij Delta Lloyd. In 2016 heeft Delta Lloyd de herverzekerde verplichting overgedragen aan het pensioenfonds. Delta Lloyd heeft een bedrag van € 945 betaald aan het pensioenfonds. De overdrachtswaarde is lager dan de Voorziening Pensioenverplichting, derhalve ontstaat er in 2016 een verlies. Einde 2016 is er geen herverzekerde voorziening meer. Per saldo bedroeg het negatieve resultaat op herverzekering € 632. Dit verschil wordt veroorzaakt doordat de grondslagen die zijn gehanteerd bij de vaststelling van de overdrachtswaarde afwijken van de fondsgrondslagen.

Waardeoverdracht (€ 486)

In verband met inkomende waardeoverdrachten is een bedrag van € 247 ontvangen. De Voorziening Pensioenverplichtingen is toegenomen met € 273. Aan uitgaande waardeoverdrachten is een bedrag ad € 2.327 uitgekeerd. De Voorziening Pensioenverplichtingen is in verband hiermee met € 2.839 afgenomen. De wettelijke tarieven voor de bepaling van de individuele overdrachtswaarde waren in 2016 lager dan de tarieven waarmee de Voorziening Pensioenverplichtingen van het pensioenfonds wordt vastgesteld. Op uitgaande waardeoverdrachten is om deze reden een positief resultaat geboekt en op inkomende waardeoverdrachten een negatief resultaat.

Uitkeringen (€ 97)

Dit resultaat bestaat uit het verschil tussen de daadwerkelijk gedane pensioenuitkeringen en afkopen (€ 14.317 en de vrijval uit de Voorziening Pensioenverplichtingen door het verrichten van uitkeringen (€ 14.414).

Diverse bestandsmutaties (- € 802)

Dit resultaat bestaat uit een toename van de Voorziening Pensioenverplichtingen uit hoofde van diverse mutaties en correcties (-€ 274). Daarnaast worden vanaf 1 januari 2016 deelnemers geboren op of na de 16e verondersteld geboren te zijn in de 1e van de maand volgend op de geboortemaand in plaats van de 1e van de geboortemaand. Als gevolg van het wijzigen van de leeftijdsvaststelling is de Voorziening Pensioenverplichtingen met € 528 toegenomen.

Spaarsaldi (€ 598)

De toename van de Voorziening Pensioenverplichtingen door omzetting van het spaarsaldo in aanspraken op ouderdoms- en/of partnerpensioen bedroeg € 3.274. De vrijval van het spaarkapitaal was gelijk aan € 3.872. Per saldo een positief resultaat van € 598, zijnde de in de omzettingfactoren opgenomen solvabiliteitsopslag.

Overige oor zaken (€ 127)

Dit resultaat bestaat uit de overige baten van € 127.

Wijziging grondslagen (€ 14.726)

In september 2016 is de nieuwe Prognosetafel AG2016 gepubliceerd. De voorziening pensioenverplichtingen is gewijzigd als gevolg van deze nieuwe prognosetafel. Daarnaast heeft het bestuur de overige grondslagen die worden gehanteerd bij de vaststelling van de voorziening pensioenverplichtingen geëvalueerd. Dit heeft geleid tot een wijziging van de ervaringssterfte, partnerfrequentie, opslag leeftijdsverschil man/vrouw, opslag wezenpensioen en de opslag kostenvoorziening. De wijziging van de grondslagen heeft een verlagend effect op de technische voorziening van € 14.726.

Risicoparagraaf

(bedragen in duizenden euro)

In de risicoparagraaf binnen het bestuursverslag is het beleid rond risicobeheersing uiteengezet. Hierna worden een aantal specifieke risico's nader toegelicht en gekwantificeerd.

Het belangrijkste risico dat het fonds loopt is het risico dat het niet over genoeg solvabiliteit beschikt. Indien het fonds niet solvabel is bestaat het risico dat het fonds de premie moet verhogen of dat een beperkte of geen toeslagverlening kan plaatsvinden voor (delen van) het deelnemersbestand. In het uiterste geval dient het fonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten te verminderen. Hoe solvabel het pensioenfonds is wordt getoetst aan de hand van de beleidsdekkingsgraad. De beleidsdekkingsgraad wordt berekend als de 12-maands voortschrijdend gemiddelde dekkingsgraad. Hoeveel eigen vermogen het fonds aan dient te houden gegeven de financiële risico's die het loopt (na afdekking) op de balans komt tot uitdrukking in de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets. Onder het huidige FTK geldt hierbij dat de vereiste dekkingsgraad op basis van de strategische verdeling afgezet wordt tegen de beleidsdekkingsgraad om te bepalen of het pensioenfonds in een tekort situatie verkeert.

De verschillende standaard risicofactoren hierin worden benoemd onder de noemer S1 tot en met S6 en de S10. Eind 2016 wordt geen rekening meer gehouden met eventuele additionele risico's. Hieromtrent heeft afstemming plaats gevonden met, bestuur, waarmerkend actuaris en DNB. Hierna zijn de uitkomsten weergegeven voor de verschillende risicocategorieën op basis van de strategische beleggingsmix ultimo 2016 van 16,0% en 2015 van 17,1%.

	2016		2015	
	€	%	€	%
Renterisico (S1)	31.379	3,6	28.586	3,6
Aandelen- en vastgoed risico (S2)	109.171	12,6	102.796	12,8
Valutarisico (S3)	29.995	3,4	34.527	4,3
Grondstoffenrisico (S4)	0	0,0	0	0,0
Kredietrisico (S5)	20.143	2,3	28.367	3,5
Verzekeringstechnisch risico (S6)	30.053	3,5	28.025	3,5
Concentratierisico (S8)	0	0,0	0	0,0
Actief beheer risico (S10)	3.699	0,4	5.849	0,7
Diversificatie-effect	-81.016	-9,3	-86.319	-10,7
Vereist Eigen Vermogen risico fonds	143.424	16,5	141.831	17,7
Vereist Eigen Vermogen over gespaarde kapitalen	296	0,0	290	0,0
Afname voor toerekening totale TV	0	-0,5	0	-0,6
Totaal Vereist Eigen Vermogen	143.720	16,0	142.121	17,1
Aanwezige dekkingsgraad voor risico fonds		110,5		110,5
Aanwezige dekkingsgraad (incl risico deeln.)		110,1		110,2
Beleidsdekkingsgraad		104,9		112,5
Minimaal vereiste dekkingsgraad		104,1		104,3
Strategisch vereiste dekkingsgraad (incl risico deeln.)		116,0		117,1

De beleidsdekkingsgraad van het Pensioenfonds is per 31 december 2016 lager dan de vereiste dekkingsgraad op basis van de strategische verdeling volgens het standaardmodel, waardoor het pensioenfonds in een tekort verkeert. In boekjaar 2016 bedraagt de beleidsdekkingsgraad 104,9%. Afgezet tegen de beleidsdekkingsgraad van 2015 van 112,5%, is de beleidsdekkingsgraad afgenomen met 7,6%-punt.

Renterisico

Het renterisico wordt veroorzaakt, doordat de rentegevoeligheid van de verplichtingen afwijkt van de rentegevoeligheid van de beleggingen. Het Pensioenfonds kent een langere looptijd voor pensioenverplichtingen dan voor de beleggingen. Door gebruik te maken van rentederivaten wordt de looptijd van de beleggingen verlengd.

Onderstaande duratie cijfers geven meer inzicht.

Duratie van de vastrentende waarden (inclusief rentederivaten) 14,6 jaar (2015: 16,0 jaar).

Duratie van de pensioenverplichtingen 20,5 jaar (2015: 20,5 jaar).

Voor de vaststelling van het renterisico bij het Vereist Eigen Vermogen worden de kasstromen van de rentegevoelige beleggingen afgezet tegen de kasstromen van de voorziening pensioenverplichtingen. Vervolgens worden beide kasstromen afgezet tegen door de DNB bepaalde renteschokken die per looptijd verschillen. Op basis van deze renteschokken kan de impact op de technische voorziening en de impact op alle rentegevoelige beleggingen worden berekend. Overeenkomstig kan een afdekkingspercentage worden berekend. Rentegevoeligheid is één van de belangrijkste factoren bij de bepaling van de (strategische) assetallocatie van de portefeuille.

	Feitelijke verdeling		Strategische verdeling	
	in €	%	in €	%
Impact op technische voorziening voor risico Pensioenfonds (A)	61.571		61.571	
Impact op de rentegevoelige beleggingen (B)	31.766		30.192	
Renterisico	29.805	3,4	31.379	3,6
Afdekkingspercentage (B/A)		51,6		49,0

Derivaten

Het renterisico is afgedekt door middel van langlopende obligaties. Door LDI pools ¹⁾ wordt de duratie van de portefeuille van vastrentende waarden verlengd van circa 3,9 naar 14,6 jaar.

Strategisch dekt het Pensioenfonds volgens het beleggingsmandaat 45% van het renterisico van haar verplichtingen af op marktrente. De verplichtingen worden gewaardeerd volgens de DNB rentermijnstructuur inclusief UFR-methodiek. De strategische renteafdekking op basis van de DNB rentermijnstructuur komt daarmee uit op circa 49,3%.

Hoogte buffer

Op basis van de Vereist Eigen Vermogen berekeningen bedraagt de buffer voor het feitelijk renterisico 29.805 (3,4%) en voor het strategisch renterisico 31.379 (3,6%) ultimo 2016.

1) *Liability Driven Investment pools: beleggingen in vastrentende waarden. Dit betreft beleggingsfondsen met een relatief lange looptijd met als doel het renterisico van de verplichtingen af te dekken.*

Aandelen- en vastgoedrisico

Het pensioenfonds loopt het risico dat haar beleggingen in aandelen, vastgoed en hedgefunds en private equity in waarde dalen. In het beleggingsbeleid wordt met dergelijke risico's rekening gehouden door ondermeer een toepassing van voldoende spreiding in de beleggingsportefeuille naar categorieën, markten en dergelijke. De volatiliteit van de marktwaarden (prijsrisico's) van beleggingen wordt periodiek geëvalueerd en kan leiden tot bijstellingen in het vermogensbeheer. In onderstaande tabel wordt de verdeling naar de verschillende zakelijke waarden categorieën getoond.

	2016		2015	
	€	%	€	%
<i>Verdeling Aandelen en Vastgoed per categorie:</i>				
Beursgenoteerd vastgoed	31.398	9,6	14.489	4,7
Niet-beursgenoteerd vastgoed	60	0,0	0	0,0
Ontwikkelde markten (Mature markets)	174.147	53,3	174.203	56,3
Opkomende markten (Emerging markets)	75.654	23,1	73.967	23,9
Private equity en hedge funds	45.604	14,0	46.876	15,1
	326.863	100,0	309.535	100,0

Hoogte buffer

Bij de berekening van het Vereist Eigen Vermogen wordt voor het feitelijke en strategische zakelijke waarden risico rekening gehouden met de door DNB voorgeschreven schokken die variëren overeenkomstig de risicograad van het type belegging.

De buffer voor het feitelijk aandelen- en vastgoedrisico bedraagt 107.121 (12,4%) en voor het strategisch aandelen- en vastgoedrisico 109.171 (12,6%).

Valutarisico

Het valutarisico wordt veroorzaakt, doordat de verplichtingen van het Pensioenfonds in euro's luiden terwijl veel van de beleggingen van het Pensioenfonds in niet-euro luiden. Het Pensioenfonds loopt het risico dat haar buitenlandse beleggingen dalen in waarde als gevolg van valutakoersontwikkelingen. Het Pensioenfonds kiest er daarom voor om (een gedeelte) van haar buitenlandse valuta's af te dekken. Zonder afdekking van valutarisico loopt het Pensioenfonds risico bij een daling van vreemde valuta ten opzichte van de euro. Door meer dan 100% van het risico af te dekken loopt het Pensioenfonds risico bij een stijging van vreemde valuta ten opzichte van de euro.

Het valutarisico wordt berekend aan de hand van een scenario waarbij wordt uitgegaan van een waardedaling van de beleggingen in vreemde valuta van 20% voor ontwikkelde landen en 35% voor opkomende markten. Het valutarisico is het totale negatieve effect op de waarde van alle beleggingen als gevolg van dit scenario. Afdekking van het valutarisico vindt plaats via derivatencontracten.

	2016		2015	
	€	%	€	%
<i>Totaal beleggingen naar valuta voor afdekking met derivaten</i>				
Amerikaanse dollar	85.150	8,9	64.899	7,3
Australische dollar	1.913	0,2	700	0,1
Canadese dollar	859	0,1	1.625	0,2
Britse pound sterling	29.660	3,1	31.555	3,6
Hongkongse dollar	28.729	3,0	16.462	1,9
Japanse yen	19.376	2,0	17.152	1,9
Deense Kroon	1.987	0,2	1.750	0,2
Noorse kroon	1.329	0,1	1.184	0,1
Zweedse Kroon	5.543	0,6	5.465	0,6
Zwitserse frank	9.476	1,0	9.567	1,1
Overige	74.659	7,8	95.593	10,8
Niet Euro	258.681	27,0	245.952	27,8
Euro	698.944	73,0	639.524	72,2
Totaal beleggingen exclusief derivaten	957.625	100,0	885.476	100,0
Waarde derivaten	-344		-419	
Totaal beleggingen inclusief derivaten	957.281		885.057	
<i>Totaal beleggingen naar valuta na afdekking met derivaten</i>				
Amerikaanse dollar	26.838	2,8	19.312	2,2
Australische dollar	1.913	0,2	700	0,1
Canadese dollar	859	0,1	1.625	0,2
Britse pound sterling	16.321	1,7	17.870	2,0
Hongkongse dollar	28.729	3,0	16.462	1,9
Japanse yen	10.256	1,1	9.480	1,1
Deense Kroon	1.987	0,2	1.750	0,2
Noorse kroon	1.329	0,1	1.184	0,1
Zweedse Kroon	5.543	0,6	5.465	0,6
Zwitserse frank	9.476	1,0	9.567	1,1
Overige	74.659	7,8	95.593	10,8
Niet Euro	177.910	18,6	179.008	20,3
Euro	779.371	81,4	706.049	79,7
Totaal beleggingen inclusief derivaten	957.281	100,0	885.057	100,0

Derivaten

Ter afdekking van de valutarisico's op de effectenportefeuille zijn er door de vermogensbeheerders valutatermijntransacties afgesloten. De post valutatermijntransacties bestaat uit de volgende transacties, omgerekend in euro per 31 december 2016:

in duizenden euro	aankoop transacties	verkoop transacties	resultaat	uiterlijke einddatum
Euro	82.316	-1.890	80.426	Maart 2017
Britse pound sterling	0	-13.339	-13.339	Maart 2017
Japanse yen	0	-9.119	-9.119	Maart 2017
US dollar	1.890	-60.202	-58.312	Maart 2017
	84.206	-84.550	-344	

Indien de afrekening van deze transacties op 31 december 2016 zou hebben plaatsgevonden dan zou het af te rekenen bedrag € 344 duizend hoger uitvallen dan overeengekomen (ongerealiseerde resultaat van -€ 344 duizend).

Het Pensioenfonds dekt strategisch 50% van het valutarisico af. Alleen de belangrijkste valuta's aanwezig in de portefeuille, de Amerikaanse dollar, het Britse pond, de Japanse Yen en de Hong Kong dollar, worden afgedekt. De Hong Kong dollar wordt echter afgedekt middels extra afdekking van de Amerikaanse dollar. Er geldt een vaste wisselkoers voor deze valuta en het afdekking van de Amerikaanse dollar is goedkoper. Overige vreemde valuta's worden niet afgedekt in verband met de beperkte exposure.

Hoogte buffer

Bij de berekening van het Vereist Eigen Vermogen wordt voor het feitelijk en strategisch valuta risico rekening gehouden met een door DNB voorgeschreven schok van 20% voor valuta in ontwikkelde landen en van 35% voor valuta in opkomende markten die berekend wordt op de niet-euro beleggingen na afdekking.

De buffer voor het feitelijk valuta risico bedraagt 32.176 (3,7%) en voor het strategisch valuta risico 29.995 (3,4%).

Grondstoffenrisico

Bij de berekening van het Vereist Eigen Vermogen wordt voor het feitelijk en strategisch grondstoffenrisico rekening gehouden met een door DNB voorgeschreven schok van 35%. Het Pensioenfonds belegt niet in grondstoffen en hoeft daarom geen buffers hiervoor aan te houden.

Kredietrisico

Het pensioenfonds loopt het risico dat één of meerdere van haar tegenpartijen niet aan de voorafgesproken betalingen kan voldoen. Bij de berekening van het kredietrisico dient het effect van de kredietwaardigheid van de partijen, waarin belegd wordt, tot uitdrukking te komen. Het kredietrisico komt tot uitdrukking in de zogenaamde creditspread. Deze creditspread is het verschil tussen de uitkering die afhangt van de kredietwaardigheid van de tegenpartij en een uitkering die met volledige zekerheid (risicovrij) tot uitkering zal komen. Het kredietrisico verbonden aan derivatentransacties wordt beheerst door het afsluiten van standaardovereenkomsten met tegenpartijen, het beoordelen van de kredietwaardigheid van tegenpartijen, het spreiden van het transactievolume over verschillende tegenpartijen, het eisen van voldoende onderpand en een adequate monitoring met betrekking tot de gestelde eisen inzake het onderpand.

Het kredietrisico binnen de vastrentende waarden portefeuille kan naast de creditspread eveneens gemeten worden aan de hand van de ratingverdeling van de rentegevoelige beleggingsportefeuille. Deze ratingverdeling wordt afgegeven door een kredietbeoordelaar.

Een Europese AAA rating impliceert dat de vastrentende waarden belegging geen kredietrisico loopt. Daarentegen worden beleggingen die geclassificeerd staan onder 'lager dan BBB' als zeer risicovol beschouwd. Cash wordt als kredietrisicovrij beschouwd. Beleggingen die geen rating ontvangen worden als risicovol beschouwd.

	2016		2015	
	€	%	€	%
<i>Rating vastrentende waarden:</i>				
AAA	278.623	44,4	258.855	45,0
AA	185.597	29,5	173.082	30,1
A	40.190	6,4	42.286	7,3
BBB	42.604	6,8	64.488	11,2
(Lager dan) B	9.448	1,5	4.020	0,7
Geen rating	71.802	11,4	32.928	5,7
	628.264	100,0	575.659	100,0
<i>Verdeling vastrentende waarden naar looptijd:</i>				
Resterende looptijd korter dan 1 jaar	109.491	17,4	96.737	16,8
Resterende looptijd tussen 1 en 5 jaar	182.006	29,0	99.150	17,2
Resterende looptijd tussen 5 en 10 jaar	136.927	21,8	166.684	29,0
Resterende looptijd langer dan 10 jaar	199.840	31,8	213.088	37,0
	628.264	100,0	575.659	100,0

Hoogte buffer

Binnen de berekening van het standaardmodel wordt een kredietrisico becijferd voor de rentegevoelige beleggingen die een creditspread groter dan 0% hebben. De creditspread wordt bepaald op basis van de rentegevoelige kasstromen van het Pensioenfonds. Afhankelijke van de rating van de desbetreffende kasstromen wordt een kredietschok berekend. Naarmate de rating slecht wordt neemt de kredietschok en de daarvoor te hanteren buffer toe.

Afgaande op de hierboven genoemde ratingverdeling resulteert dit in een buffer voor het feitelijk kredietrisico van 20.425 (2,4%) en voor het strategisch kredietrisico van 20.143 (2,3%).

Verzekeringstechnisch risico

Binnen het verzekeringstechnische risico worden in principe alleen risico's meegenomen die verband houden met sterfte. Het omvat de risico's als gevolg van afwijkingen ten opzichte van de verwachte sterfte en afwijkingen van de verwachte sterftetrend (langlevenrisico). Tot het verzekeringstechnische risico worden gerekend: procesrisico, risico-opslag voor afwijkingen ten opzichte van de sterftetrend en negatieve stochastische afwijkingen van de verwachtingswaarde. Deze drie risico's bedragen een percentage van de op actuele waarde berekende technische voorziening. Het procesrisico neemt af naarmate het deelnemersbestand toeneemt, omdat het sterfteproces dan beter kan worden geschat. De beide andere risicofactoren houden respectievelijk rekening met de onzekerheid in de sterftetrend en met de negatieve stochastische afwijkingen.

Het Pensioenfonds hanteert bij de vaststelling van de voorziening pensioenverplichtingen de meest recente overlevingstafels (Prognose tafel AG2016), met fondsspecifieke ervaringssterfte. Dit neemt niet weg dat toekomstige ontwikkelingen kunnen leiden tot nog verdere verbetering of tot verslechtering van de levensduur en dat diensgevolge in de toekomst verdere verhoging of verlaging van de voorziening pensioenverplichtingen aan de orde kan komen.

Hoogte buffer

Dit vertaalt zich in een buffer voor het feitelijk verzekeringstechnisch risico van 30.053 (3,5%) en voor het strategisch verzekeringstechnisch risico van 30.053 (3,5%).

Concentratierisico

Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de portefeuille in regio's, economische sectoren of tegenpartijen. De spreiding van de portefeuille is in de toelichting op de balans nader toegelicht. Ook "grote posten" zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd.

	2016		2015	
	€	%	€	%
Vastgoedbeleggingen				
<i>Verdeling Vastgoedbeleggingen per sector:</i>				
Kantoren	0	0,0	2.101	14,5
Winkels	0	0,0	6.013	41,5
Woningen	0	0,0	1.840	12,7
Overige	24.667	100,0	4.535	31,3
	24.667	100,0	14.489	100,0
<i>Verdeling Vastgoedbeleggingen per regio:</i>				
Europa niet EU	301	1,2	4.912	33,9
Noord-Amerika	14.007	56,8	0	0,0
Oceanië	6.657	27,0	0	0,0
Overige	35	0,1	855	5,9
	21.000	85,1	5.767	39,8
Europa EU	3.667	14,9	8.722	60,2
	24.667	100,0	14.489	100,0
<i>Grote posten: Vastgoedbeleggingsfondsen groter dan 2% van het balanstotaal:</i>				
Northern Trust UCITS Common ContractualFundRealEst	24.667	2,5	0	0,0

	2016		2015	
	€	%	€	%
Aandelen				
<i>Verdeling Aandelen per sector:</i>				
Basismaterialen	14.259	5,6	11.894	4,8
Communicatie diensten	30.215	11,8	15.073	6,1
Cyclische consumptiegoederen	27.874	10,9	27.591	11,1
Defensieve consumptiegoederen	37.513	14,6	33.649	13,6
Gezondheidszorg	3.857	1,5	13.424	5,4
Energie	18.742	7,3	14.639	5,9
Financiële dienstverlening	61.174	23,9	59.575	24,0
Industrie	28.066	11,0	25.026	10,1
Nutsbedrijven	8.670	3,4	7.956	3,2
Technologie	23.721	9,2	37.468	15,1
Diversen	2.168	0,8	1.875	0,7
	256.259	100,0	248.170	100,0
<i>Verdeling Aandelen per regio:</i>				
Europa niet EU	12.822	5,0	16.811	6,8
Noord-Amerika	55.631	21,7	53.497	21,6
Midden- en Zuid-Amerika	5.635	2,2	4.235	1,7
Azië	70.191	27,4	83.119	33,5
Oceanië	28.529	11,1	21.631	8,7
Overige	4.227	1,7	4.799	1,9
	177.035	69,1	184.092	74,2
Europa EU	79.224	30,9	64.078	25,8
	256.259	100,0	248.170	100,0
<i>Grote posten: Aandelen beleggingsfondsen groter dan 2% van het balanstotaal:</i>				
NT All Country Asia ex Japan Equity Index Fund	38.126	3,8	41.005	4,4
Vanguard Emerging Markets Stock Index Fund	37.107	3,7	27.082	2,9
Northern Trust UCITS Common Contractual Fund - Eur	35.486	3,6	23.652	2,6
Vanguard European Stock Index Fund	34.208	3,4	32.797	3,6
Northern Trust UCITS Common Contractual Fund - US	32.922	3,3		
Vanguard Institutional Index Fund	24.631	2,5	24.644	2,7

	2016		2015	
	€	%	€	%
Vastrentende waarden				
<i>Verdeling vastrentende waarden per soort:</i>				
Staatsobligaties	367.591	58,5	329.846	57,3
Bedrijfsobligaties (Credit funds)	97.640	15,5	124.431	21,6
Hypotheken	49.348	7,9	104	0,0
Index bonds	19.426	3,1	27.541	4,8
Geldmiddelen	94.259	15,0	93.737	16,3
	628.264	100,0	575.659	100,0
<i>Verdeling vastrentende waarden per regio:</i>				
Europa niet EU	10.729	1,7	12.265	2,1
Noord-Amerika	27.466	4,4	37.237	6,5
Midden- en Zuid-Amerika	6.191	1,0	4.276	0,7
Azië	5.922	0,9	11.379	2,0
Oceanië	13.605	2,2	3.439	0,6
Overige	14.591	2,3	21.507	3,7
Europa EU	78.504	12,5	90.103	15,6
	549.760	87,5	485.556	84,4
	628.264	100,0	575.659	100,0
<i>Grote posten: Obligatiedebiteuren groter dan 2% van het balanstotaal:</i>				
Staatsobligaties Duitsland	58.547	5,9	94.526	10,2
Staatsobligaties Nederland	49.119	4,9	35.036	3,8
Staatsobligaties Frankrijk	39.098	3,9	39.098	4,2
Staatsobligaties Oostenrijk	22.062	2,2	19.366	2,1

Bovengenoemde staatsobligaties betreffen alleen de directe beleggingen in staatsobligaties.

Grote posten: Vastrentende beleggingsfondsen groter dan 2% van het balanstotaal:

	2016		2015	
	€	%	€	%
Insight LDI Solut Plus Euro 20 year	70.571	7,1	62.285	6,7
JPMorgan Liquidity Funds - Euro Liquidity Fund	69.032	6,9	73.148	7,9
Insight LDI Solut Plus Euro 30 year	60.319	6,1	48.956	5,3
Aeam Dutch Mortgage Fund	49.314	4,9		
Blackrock Euro Investment Grade Corp Bond Ind Inst	36.044	3,6	33.089	3,6
Insight LDI Solut Plus Euro 50 year	34.026	3,4	25.904	2,8
SLI Global SICAV European Corp Bond Fund D	32.069	3,2	30.436	3,3
Legal & General IM - Euro Corporate Bond Fund	22.490	2,3	18.161	2,0
iShares Barclays Euro Corp Bond ex-Financials ETF	0	0,0	44.848	4,9
Insight Liquid Fund eur cash fund	0	0,0	18.977	2,1
Overige beleggingen				
<i>Overige beleggingen per regio:</i>				
Europa niet EU	165	0,3	175	0,4
Noord-Amerika	12.856	26,5	13.415	28,4
Midden- en Zuid-Amerika	59	0,1	63	0,1
Azië	16.829	34,8	16.844	35,7
Oceanië	3.642	7,5	3.715	7,9
Overige	6.126	12,7	3.770	8,0
	39.677	81,9	37.982	80,5
Europa EU	8.758	18,1	9.176	19,5
	48.435	100,0	47.158	100,0
<i>Grote posten: Overige beleggingen (Hedge funds) groter dan 2% van het balanstotaal:</i>				
Orange Alternative Investment Fund	23.586	2,4	23.560	2,6
Prisma Alternatives Fund	22.018	2,2	23.316	2,5

Er zijn geen directe beleggingen uitgeleend. Binnen de beleggingsfondsen wordt zeer beperkt uitgeleend.
Er zijn geen beleggingen in F. van Lanschot Bankiers N.V. en de aan haar gelieerde ondernemingen.

Hoogte buffer

In het standaardmodel is geen rekening gehouden met een buffer voor concentratierisico. Het risico dient sec kwalitatief toegelicht te worden.

Actief beheer risico

Actief beheer risico treedt op wanneer beleggingsmanagers afwijken van de strategisch gedefinieerde benchmarks. Actief beheer risico wordt in beginsel alleen becijferd voor de aandelenportefeuille en wordt gemeten aan de hand van de tracking error en de TER. De tracking error geeft aan in hoeverre de beleggingsrendementen van de daadwerkelijke aandelenportefeuille afwijken van de strategisch gedefinieerde benchmark. TER staat voor total expense ratio en geeft onder meer de kosten weer die de beleggingsmanagers hebben gemaakt voor het voeren van hun (actief) beleid.

Voor het actief beheer risico is gebruik gemaakt van onderstaande tracking errors:

Mandaat	Marktwaaarde	Tracking error
T-Rowe Price Global EM Equity Fund I	11.361	4,12%
Montanaro European Smaller Comp.Fund	15.124	4,40%
T-Rowe Price Asian ex-Japan	12.156	3,99%

Hoogte buffer

Dit vertaalt zich in een buffer voor het feitelijk actief beheer risico van 3.680 (0,4%) en voor het strategisch actief beheer risico van 3.699 (0,4%).

Vastgesteld te 's-Hertogenbosch, 22 juni 2017

Het Bestuur

Overige gegevens

Pensioenregelingen

Het pensioenfonds voert de volgende pensioenregeling uit:

Pensioenregeling 2015

Per 1 januari 2015 is voor alle actief zijnde medewerkers een nieuwe pensioenregeling van kracht geworden. De per 31 december 2014 opgebouwde aanspraken uit de Pensioenregeling 2012 zijn per 1 januari 2015 ingebracht in de Pensioenregeling 2015.

De Pensioenregeling 2015 is een CDC-regeling met als pensioenrichtdatum de 67ste verjaardag. CDC betekent Collective Defined Contribution, letterlijk vertaald betekend dit 'vastgestelde bijdrage'. De werkgever betaalt een vaste premie aan het pensioenfonds. De premie is zo berekend dat er een beoogde pensioenopbouw plaats kan vinden. Als blijkt dat de afgesproken premie niet voldoende is om de beoogde opbouw te betalen, kan de opbouw voor het komende jaar lager zijn. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn als de kosten van de pensioenopbouw toenemen, de rente daalt of de levensverwachting sneller stijgt dan gedacht. De regeling bestaat uit een basisregeling en een aanvullende (excedent-) regeling.

1. De basisregeling is een uitkeringstoezegging op basis van middelloon voor de opbouw van een ouderdomspensioen. Het jaarlijks beoogd opbouwpercentage is 1,875% van de pensioengrondslag. Deze grondslag is gebaseerd op een salaris tot een grens van € 50.250,- (2016). Het partnerpensioen in de basisregeling bedraagt 70% van het ouderdomspensioen per deelnemersjaar vanaf 1 januari 2015 tot de pensioendatum.
2. De aanvullende (excedent-)regeling is voor de opbouw van het ouderdomspensioen over het excedentsalaris tot het maximale pensioensalaris van €101.519,-. Het partnerpensioen in de aanvullende regeling is op risicobasis en bedraagt 1,16% per deelnemersjaar vanaf 1 januari 2015 of later datum van indiensttreding tot de pensioendatum.

3. Voorts is een wezenpensioen en vrijstelling premiebetaling bij arbeidsongeschiktheid meeverzekerd en facultatief een dekking voor het Anw-hiaat.

Financiering

De werkgever betaalt vanaf 2015 tot en met 2019 een vaste premie van 20,5% van de totale salarissom (tot de maximale loongrens) aan Pensioenfonds F. van Lanschot. De werknemer draagt hiervan zelf 5% bij van de pensioengrondslag. De vaste premie is zo berekend dat naar verwachting de jaarlijks beoogde pensioenopbouw in de basis- en excedentregeling kan worden behaald. Als blijkt dat de afgesproken premie niet voldoende is om de beoogde opbouw te betalen, kan de opbouw voor het komende jaar lager zijn. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn als de kosten van de pensioenopbouw toenemen, de rente daalt of de levensverwachting sneller stijgt dan verwacht. Het risico van eventuele tekorten ligt bij de deelnemers. Ter dekking van algemene risico's, waaronder beleggingsrisico's, houdt het pensioenfonds een algemene reserve aan. Jaarlijks muteert deze reserve met het saldo van de staat van baten en lasten.

Toeslagbeleid

Het pensioenfonds kent een voorwaardelijk toeslagbeleid ten aanzien van actieve deelnemers, gepensioneerden en gewezen deelnemers. De toeslagen worden gefinancierd uit de behaalde rendementen van het Pensioenfonds. Het pensioenfonds probeert de opgebouwde aanspraken en pensioenuitkeringen jaarlijks aan te passen aan de stijging van de consumentenprijsindex, alle huishoudens, afgeleid van het CBS. Er is dus geen recht op toeslagen en het is niet zeker in hoeverre in de toekomst toeslagen zullen plaatsvinden. Het Bestuur beslist jaarlijks in hoeverre pensioenrechten en pensioenaanspraken worden aangepast.

Per 1 januari 2017 zijn de pensioenen en de lopende pensioenuitkeringen van alle deelnemers niet verhoogd. Uitgangspunt voor de verhoging van de pensioenen is de prijsindex (inflatie). De prijzen zijn in de periode oktober 2015 tot oktober 2016 niet gestegen. Daarom leidt het niet verhogen van de pensioenen nu niet tot extra indexatieachterstand.

Het pensioenfonds streeft ernaar om de pensioenen mee te laten groeien met de inflatie. Indexatie is afhankelijk van de financiële situatie van het pensioenfonds. Het pensioenfonds is vanaf 2015 wettelijk verplicht om extra financiële buffers aan te houden, waardoor nieuwe regels gelden voor toeslagverlening.

- Bij een beleidsdekkingsgraad lager dan 110% mag geen toeslag worden verleend.

- Boven 110% kan toeslag worden verleend als er genoeg vermogen beschikbaar is om de te verlenen toeslag naar verwachting ook in de toekomst te kunnen verlenen.

In de praktijk betekent dit dat volledige toeslagverlening bij het pensioenfonds pas mogelijk is bij een beleidsdekkingsgraad vanaf ongeveer 135% (afhankelijk van de rentestand kan deze grens verschuiven).

Door deze strengere regels is het de komende 10-15 jaar waarschijnlijk niet mogelijk is om de pensioenen gedeeltelijk of volledig aan te passen aan de inflatie.

In de afgelopen jaren zijn de volgende toeslagen verleend:

Inactieve deelnemers

Jaar per 1 jan.	Toeslag	Prijs- stijging oktober (CBS)	Vershil
2017	0,00%	0,00%	0,00%
2016	0,10%	0,39%	0,29%
2015	0,50%	0,70%	0,20%
2014	0,00%	0,90%	0,90%
2013	0,00%	2,00%	2,00%
2012	0,00%	2,30%	2,30%
2011	0,00%	1,40%	1,40%
2010	0,00%	0,40%	0,40%
2009	0,00%	2,50%	2,50%

Actieve deelnemers

Jaar per 1 jan.	Prijs-		
	Toeslag	stijging oktober (CBS)	Vershil
2017	0,00%	0,00%	0,00%
2016	0,10%	0,39%	0,29%
2015	0,00%	0,00%	0,00%
2014	0,00%	0,00%	0,00%
2013	0,00%	0,00%	0,00%
2012	1,25%	1,25%	0,00%
2011			
2010	nvt ¹⁾		
2009			

1) Tot 2012 was een eindloosregeling van toepassing. Indexatie voor actieve deelnemers is hierbij niet aan de orde.

Op dit moment is er een achterstand in de toeslagverlening van 9,99% voor pensioengerechtigden en gewezen deelnemers. Voor actieve deelnemers is momenteel een achterstand van 0,29%.

Uitvoering

De bevoegdheden van het bestuur zijn vastgesteld in de statuten en in het reglement van Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot. bestuursbureau is uitbesteed aan ABB voor Pensioenfondsen B.V. te Rosmalen.

De pensioenadministratie van Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot is opgedragen aan AZL N.V. te Heerlen.

De beleggingsadministratie is opgedragen aan KAS BANK N.V. te Amsterdam. Het vermogensbeheer wordt uitgevoerd door Kempen Capital Management N.V. te Amsterdam voor de uitkeringstoezegging en door NN IP B.V. te Amsterdam voor de premietoezegging. De controle van de jaarrekening is uitgevoerd door EY Accountants LLP te Maastricht. De verantwoordelijkheid voor de vaststelling van de voorziening pensioenverplichtingen berust bij Sprenkels en Verschuren te Amsterdam, adviserend actuaaris van het pensioenfonds.

De controle van de voorziening pensioenverplichtingen is uitgevoerd door Triple A Risk Finance Certification te Amsterdam.

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds F. Van Lanschot te 's-Hertogenbosch is aan Triple A – Risk Finance Certification B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2016.

Onafhankelijkheid

Als waarmede actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds F. Van Lanschot, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds. Dit geldt tevens voor andere actuarissen en deskundigen die werkzaam zijn bij Triple A – Risk Finance Certification B.V.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 7.406.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 370.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik ondermeer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendeekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-personregel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld. Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar niet lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch ten minste gelijk aan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds F. Van Lanschot is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen.

Amsterdam

drs. J.J.M. Tol AAG RBA
verbonden aan Triple A – Risk Finance Certification B.V.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur van Stichting Pensioenfonds
F. van Lanschot

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2016 van Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot te 's-Hertogenbosch gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit verslag over het boekjaar opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot te 's-Hertogenbosch op 31 december 2016 en van het resultaat over 2016, in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2016;
- de staat van baten en lasten over 2016;
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot (hierna: de stichting) zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Materialiteit

Materialiteit € 7,4 miljoen
Toegepaste benchmark 0,75% van het pensioenvermogen, zijnde het totaal van de technische voorzieningen, de voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers en het stichtingskapitaal en de reserves.

Nadere toelichting Wij hebben voor deze grondslag gekozen omdat dit het vermogen betreft dat de basis vormt voor de berekening van de (beleids)dekkingsgraad. Voor het bepalen van het percentage hebben wij gelet op de financiële positie van de stichting en de mate waarin de beleidsdekkingsgraad zich rondom een kritische grens bevindt. Aangezien de stichting in een herstelsituatie zit maar de beleidsdekkingsgraad per jaareinde niet dichtbij een kritieke grens ligt, hebben wij een percentage van 0,75% gehanteerd.

Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij zijn met het bestuur overeengekomen dat wij aan het bestuur tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven de € 370.000 rapporteren alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Risico	Onze controleaanpak
Ontwikkeling van de (beleids)dekkingsgraad	
<p>De solvabiliteit van een pensioenfonds wordt gemeten aan de hand van de dekkingsgraad. De dekkingsgraad brengt de verhouding tussen de (netto) activa en pensioenverplichtingen tot uitdrukking en is daarmee een graadmeter voor de financiële positie van een pensioenfonds. De beleidsdekkingsgraad is de gemiddelde dekkingsgraad van de twaalf maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling.</p> <p>De stichting is wettelijk verplicht om de beleidsdekkingsgraad te hanteren als basis voor bepaalde beleidsbeslissingen, bijvoorbeeld inzake indexatie en kortingen. Daarnaast is de beleidsdekkingsgraad onder meer van belang om te bepalen of de stichting voldoende buffers heeft.</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de (beleids)dekkingsgraad niet juist wordt vastgesteld.</p>	<p>Door controle van de balans onderzoeken wij de samenstellende delen van de dekkingsgraad.</p> <p>De balans en daarmee de dekkingsgraad per 31 december 2016 hebben wij mede met gebruikmaking van de werkzaamheden van de certificerende actaris gecontroleerd. Wij hebben de ontwikkelingen in de financiële positie van de stichting beoordeeld op basis van het actuariële rapport van de certificerende actaris en onze controle van de jaarcijfers. Vanwege de gevoeligheid van schattingselementen hebben wij specifiek aandacht besteed aan de waardering van de (illiquide) beleggingen en de waardering van de technische voorzieningen. De werkzaamheden die wij in dit kader hebben uitgevoerd zijn in de kernpunten hierna beschreven.</p> <p>Wij controleren geen andere maandelijkse dekkingsgraden dan de dekkingsgraad ultimo boekjaar. Ten aanzien van andere maandelijkse dekkingsgraden hebben wij de navolgende toetsingswerkzaamheden verricht, die minder zekerheid geven dan een controle van twaalf maand-dekkingsgraden.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Wij hebben de opzet van het totstandkomingsproces van de berekening van de maandelijkse dekkingsgraad onderzocht, alsmede de juiste maandoerekening van zogenaamde key items vastgesteld. Dit jaar betreffen key items: de aanpassing van de prognosetafels en ervaringssterfte. – Daarnaast heeft de certificerende actaris een plausibiliteitstoets uitgevoerd op de ontwikkeling van de voorziening zoals gehanteerd in de dekkingsgraad gedurende het jaar in relatie tot de ontwikkelingen in de belangrijkste factoren, zoals de rentecurve. Wij hebben kennisgenomen van de uitkomst van deze werkzaamheden van de certificerende actaris.

Waardering en toelichting van niet-(beurs)genoteerde beleggingen

De beleggingen zijn een significante post op de balans van de stichting. Alle beleggingen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. Voor een groot deel van de beleggingen is deze marktwaarde te verifiëren aan transacties die tot stand zijn gekomen op de financiële markten (marktprijzen), maar er zijn ook beleggingen die worden gewaardeerd op basis van netto-contante-waardeberekeningen of een andere geschikte methode, waaronder de intrinsieke waarde per participatie voor posities in niet-beursgenoteerde beleggingsfondsen.

De waarderingsonzekerheid neemt inherent toe bij (onafhankelijke) taxaties en netto-contante-waardeberekeningen en hangt samen met de beschikbaarheid en toepasbaarheid van marktgegevens. Deposities in niet-(beurs)genoteerde fondsen kennen eveneens inherente waarderingsonzekerheid doordat de waarde wordt ontleend aan de meest recente rapportages van de fondsmanagers.

De stichting heeft de waarderingsgrondslagen voor de beleggingen beschreven in de paragraaf 'Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling' en een nadere toelichting opgenomen in toelichting '[1] Beleggingen voor risico pensioenfonds'. Uit deze toelichting blijken posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen, met name vastgoedfondsen, aandelenfondsen, obligatiefondsen en hedge fondsen (77% van de totale beleggingen).

Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de niet-(beurs)genoteerde beleggingen niet juist gewaardeerd zijn. In onze risico-inschatting houden wij rekening met het feit dat de onderliggende beleggingen in de niet-(beurs)genoteerde fondsen veelal genoteerde marktprijzen als basis van de waardering kennen hetgeen de schattingsonzekerheid verlaagt.

Bij de controle van de beleggingen hebben wij gebruik gemaakt van de werkzaamheden van een andere accountant. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel, hebben wij met de andere accountant de aard en omvang bepaald van de uit te voeren werkzaamheden voor de beleggingen, rekening houdend met omvang en risicoprofiel van de beleggingen, en deze vastgelegd in instructies. Daarnaast hebben wij een kwaliteitsreview uitgevoerd met betrekking tot de uitgevoerde werkzaamheden en de uitkomsten daarvan. Door deze werkzaamheden, gecombineerd met de hierna beschreven werkzaamheden, hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de beleggingen verkregen om een oordeel te geven over de jaarrekening.

Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en de volgende controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de beleggingen per 31 december 2016.

- Voor beleggingen waarvoor sprake is van een actieve markt is de waardering afgestemd met minimaal één prijsbron.
- Voor beleggingsfondsen waarvoor wij niet kunnen vaststellen dat er sprake is van een actieve markt, zijn de waarderingsgegevens geverifieerd met gecontroleerde jaarrekeningen 2016 van deze fondsen. Waar deze (nog) niet beschikbaar zijn, is de aansluiting vastgesteld met de meeste recente (niet-gecontroleerde) rapportages van de fondsmanagers, waar van toepassing gecorrigeerd voor kasstromen tot aan balansdatum, alsmede de back-testing (met gecontroleerde jaarrekeningen) en de monitoring procedures van de uitvoeringsorganisatie onderzocht.

Tevens hebben wij de toelichtingen met betrekking tot de beleggingen onderzocht.

Risico
Onze controleaanpak
Waardering van en toelichting ten aanzien van de technische voorzieningen

De technische voorzieningen waaronder de voorziening pensioenverplichtingen betreffen een significante post in de balans van de stichting. De technische voorzieningen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. De waardering is gevoelig voor de gehanteerde (actuariële) veronderstellingen en schattingselementen. Hier ligt een aantal belangrijke conventies aan ten grondslag namelijk dat voor de waardering uitgegaan wordt van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur alsmede de meest recente informatie (tafels) omtrent de levensverwachting, zoals gepubliceerd door het Koninklijk Actuarieel Genootschap (AG). In aanvulling op de tafels wordt gecorrigeerd voor de ingeschatte ervaringssterfte bij de stichting, zijnde de fondsspecifieke ervaringssterfte. Deze veronderstellingen hebben tezamen met de hoogte van de kostenopslag, waaraan eveneens schattingen ten grondslag liggen, bijzondere aandacht gehad in onze controle.

De stichting heeft de waarderingsgrondslagen voor de voorziening pensioenverplichtingen beschreven in de paragraaf 'Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling' en een nadere toelichting opgenomen in toelichting '[18] Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds'. Hieruit blijkt dat de schattingswijziging heeft plaatsgevonden door toepassing van de meest recente prognosetafels en aanpassing van de ervaringssterfte (verlaging van voorziening € 14,7 miljoen).

Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de technische voorzieningen niet toereikend gewaardeerd zijn.

Bij de controle van de technische voorzieningen hebben wij gebruikgemaakt van de werkzaamheden van de certificerend actuaris van de stichting. De certificerend actuaris onderzoekt onder meer de toereikendheid van de technische voorzieningen en de naleving van een aantal specifieke wettelijke bepalingen. De certificerend actuaris heeft daarbij gebruikgemaakt van de door ons in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens, waaronder de pensioenaanspraken van deelnemers. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel over de jaarrekening als geheel hebben wij met de certificerend actuaris onze planning, werkzaamheden, verwachtingen en uitkomsten afgestemd voor de controle van boekjaar 2016. Hierbij hebben wij specifiek aandacht gevraagd voor de toets van de ervaringssterfte op basis van de toegepaste prognosetafels en de effecten van de wijzigingen hierin, de toereikendheid van de kostenopslag alsmede de toepassing van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur.

Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen per 31 december 2016.

- Daartoe hebben wij ons een beeld gevormd van de redelijkheid van de aannames en schattingen van het bestuur met betrekking tot de gekozen actuariële grondslagen alsmede de uitkomsten van het actuariële grondslagenonderzoek en de gehanteerde waarderingsgrondslagen besproken met de certificerend actuaris.
- Hierbij hebben wij met inachtneming van het oordeel van de certificerend actuaris, gelet op de besluitvorming van het bestuur, de recentheid van beschikbaar grondslagenonderzoek, de toetsing op de onderbouwing van de daarin opgenomen veronderstellingen, de uitkomsten van beschikbare tussentijdse evaluaties, de uitkomsten van de actuariële analyse over meerdere jaren en de aanwezigheid van een consistente gedragslijn.

Verklaring over de in het verslag over het boekjaar opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het verslag over het boekjaar andere informatie, die bestaat uit:

- het bestuursverslag, inclusief het voorwoord;
- de overige gegevens;
- andere informatie, bestaande uit: meerjarenoverzicht, visitatiecommissie, verantwoordingsorgaan en de bijlagen.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat. Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Beschrijving van verantwoordelijkheden voor de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de activiteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als

basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;

- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat de stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen;
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar

voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bevestigen aan het bestuur dat wij de relevante ethische voorschriften over onafhankelijkheid hebben nageleefd. Wij communiceren ook met het bestuur over alle relaties en andere zaken die redelijkerwijs onze onafhankelijkheid kunnen beïnvloeden en over de daarmee verband houdende maatregelen om onze onafhankelijkheid te waarborgen.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met het bestuur hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Maastricht, 22 juni 2017

Ernst & Young Accountants LLP

w.g. drs. N.A.J. Silverentand RA

Bijlage 1

Personalialia per 31 december 2016

Bestuur

<i>Einde lopende</i>		<i>benoemingstermijn:</i>
Benoemd namens het bestuur van het pensioenfonds:		
De heer drs. W.S. Zeverijn (19-06-1957)	voorzitter	2018
Benoemd namens de werkgever:		
Mevrouw drs. W. Winkelhuijzen (31-07-1978)	secretaris	2018
Benoemd namens de actieve deelnemers:		
Mevrouw drs. R.F. van der Feltz (16-06-1972)		2018
De heer R. van de Ven (24-02-1962)	aspirant bestuurslid	2020
Benoemd namens gepensioneerden:		
De heer mr. R.J.A. Verberne (02-10-1953)		2018

Dagelijks Bestuur

De heer drs. W.S. Zeverijn
Mevrouw drs. W. Winkelhuijzen

Beleggingscommissie

De heer drs. A.J.C. de Ruiter	onafhankelijk lid, tevens voorzitter
De heer drs. J.C. Schlukebir	onafhankelijk lid
De heer R. van de Ven	aspirant bestuurslid
Mevrouw drs. R.F. van der Feltz	

Communicatiecommissie

De heer mr. R.J.A. Verberne	voorzitter
Mevrouw drs. S.H.T. Monné	
Mevrouw drs. W. Winkelhuijzen	
Mevrouw drs. C.S.W. Wijdeven	

Risicomanagementcommissie

De heer drs. P. Poppe	onafhankelijk lid, tevens voorzitter
De heer mr. R.J.A. Verberne	
De heer drs. M.G. Benders	

Verantwoordingsorgaan

Benoemd namens de werkgever:

De heer drs. I. Maas

Benoemd namens de werknemers:

De heer J.W.F. Heukensfeldt Jansen MBA	voorzitter
De heer drs. J. Vreugdenhil RBA	secretaris

Benoemd namens gepensioneerden:

Mevrouw dr. E. Schols-van Oppen	vicevoorzitter
---------------------------------	----------------

Visitatiecommissie

De heer drs. E. Capitain	voorzitter
Mevrouw E. van Kalmthout RBA	
Mevrouw L. Duynstee (per 1 januari 2017)	

Compliance officer

mevrouw mr. E. Hoving-Mobron	Compliance & Advisory
------------------------------	-----------------------

Organisatie

Bestuursbureau	Alexander Beard International Benefits B.V., 's-Hertogenbosch
Administrateur	AZL N.V., Heerlen
Adviserend Actuaris	Sprenkels & Verschuren, Amsterdam
Fiduciair Manager	Kempen Capital Management B.V., Amsterdam
Vermogensbeheerder premiereregeling	Nationale Nederlanden Investment Partners, Den Haag
Vermogensadministrateur	KAS BANK N.V., Amsterdam
Custodian	KAS BANK N.V., Amsterdam
Accountant	EY Accountants LLP, Maastricht
Certificerend actuaris	Triple A, Amsterdam

Overzicht nevenfuncties bestuursleden

Naam	Nevenfuncties
De heer drs. W.S. Zeverijn	<ul style="list-style-type: none"> – Voorzitter bestuur pensioenfonds Xerox t/m 1-4-2016 – Vice-voorzitter bestuur pensioenfonds tandartsen – Lid RvT pensioenfonds Robeco – Lid RvT Bedrijfspensioenfonds medewerkers in het notariaat
Mevrouw drs. W. Winkelhuijzen	<ul style="list-style-type: none"> – Van Lanschot Bankiers: Directeur Strategie & Corporate development (hoofd functie)
Mevrouw drs. R.F. van der Feltz	<ul style="list-style-type: none"> – Uitvoerend bestuurder SBZ – Adviseur vermogensbeheer family office
De heer R. van de Ven	<ul style="list-style-type: none"> – Van Lanschot Bankiers: Wealth Manager V&S sinds 1996 (hoofd functie) – Stichting Kasteelconcerten Heeswijk, Penningmeester sinds 2012 – Stichting WILLEM TWEE muziek & beeldende kunst, Lid Raad van Toezicht 2017
De heer mr. R.J.A. Verberne	<ul style="list-style-type: none"> – Lid adviescommissie toeslagdepot CBR – Lid auditcommissie pensioenfonds Nederlandse Bisdommen – Lid pensioencommissie Federatie van Vereniging van Philips Gepensioneerden

Bijlage 2

Risicohouding pensioenfonds

Kwalitatieve risicohouding

Het bestuur van het pensioenfonds heeft een risicobewuste houding. Het pensioenfonds streeft ernaar om de nominale aanspraken waardevast na te komen. Inflatie holt de waarde van de nominale uitkeringen uit en gezien het lange-termijn-karakter van pensioenen is het belangrijk dat de koopkracht van het pensioen via toeslag zo veel mogelijk behouden blijft. Beleggingsrisico kan acceptabel zijn in het streven naar koopkrachtbehoud, zelfs indien dit met zich mee brengt dat de nominale aanspraken op enig moment niet geheel na kunnen worden gekomen.

De mate van risicoacceptatie van het bestuur is onder andere gebaseerd op de volgende kwalitatieve overwegingen:

- Het opgebouwde pensioen vormt na pensionering de belangrijkste bron van inkomen voor deelnemers van het pensioenfonds.
- Het pensioenfonds streeft naar een waardevast pensioen.
- Het pensioenfonds hanteert daarom een dekkingsgraadafhankelijke indexatiestafel als leidraad voor toeslagverlening. De toeslag-verlening, die volgt uit deze staffel, komt overeen met de wettelijk maximale toegestane toeslagverlening, gegeven de dekkingsgraad.
- Een afgewogen balans tussen te nemen risico's en het naar verwachting te realiseren beleggingsrendement is noodzakelijk om op langere termijn invulling te kunnen geven aan de pensioenambitie. Bij het nastreven van de pensioenambitie dient het bestuur bereid te zijn om beleggingsrisico te nemen met als oogmerk een beleggingsrendement dat hoger is dan de risicovrije marktrente.

- Per 1 januari 2015 is de pensioenregeling gewijzigd in een CDC-regeling. De dekkingsgraadafhankelijke premie is vervangen door een vaste premie van 20,5%.
- Deze premie staat voor vijf jaar vast.
- De uit de uitvoeringsovereenkomst voortvloeiende premieomvang is klein in relatie tot de pensioenverplichtingen, waardoor de sturingskracht van premie-aanpassingen beperkt is.
- Er bestaan geen bijstortverplichtingen bij lage dekkingsgraden.
- Kortingen op de opgebouwde pensioenaanspraken en ingegane uitkeringen en korting op de jaarlijkse pensioenopbouw dienen zoveel mogelijk voorkomen te worden.
- De kans op een dekkingsgraad lager dan het minimaal vereist eigen vermogen dient in de komende 5-10 jaar zoveel mogelijk te worden beperkt.

De risicobereidheid van het bestuur kan worden beïnvloed door de actuele financiële positie van het pensioenfonds. Periodiek wordt beoordeeld of de ambitie van het pensioenfonds nog haalbaar is. Bij de keuze voor een bepaald beleid wordt niet alleen een verwachte ontwikkeling beoordeeld maar worden ook scenario's die gunstiger of minder gunstig zijn dan de verwachte ontwikkeling in de afweging betrokken. De ambitie dient in de meeste scenario's te kunnen worden behaald.

Als de financiële situatie van het pensioenfonds verbetert, wordt bij voorkeur minder risico genomen omdat de ambitie dan in evenveel of meer gevallen haalbaar is met minder risico.

Kwantitatieve risicohouding

De risicohouding wordt geconcretiseerd door de vaststelling van bandbreedtes en risicogrenzen (het vereist eigen vermogen, de grenzen van de haalbaarheidstoets en eigen risicorestricties). Bij een overschrijding vindt er een

beleidsdiscussie plaats. Dit maakt het mogelijk om op een vooraf vastgelegde en objectieve manier te beoordelen of het risico hoger of lager mag zijn dan eerder werd bepaald of hoger of lager is dan vooraf is toegestaan. Bij overschrijding van risicogrenzen zal geen automatische aanpassing van beleid plaatsvinden, maar een kwalitatieve discussie, rekening houdend met de situatie en inzichten van dat moment.

Het bestuur heeft de volgende risicohouding (lange termijn) vastgesteld met betrekking tot het pensioenresultaat:

- Ondergrens 1: Vanuit de situatie waarbij dekingsgraad gelijk is aan Vereist Eigen Vermogen dient de mediaan van het pensioenresultaat ten minste gelijk te zijn aan 90%.
- Ondergrens 2: Vanuit de feitelijke dekingsgraad dient de mediaan van het pensioenresultaat ten minste gelijk te zijn aan 90%.
- Ondergrens 3: Vanuit de feitelijke dekingsgraad dient de maximale afwijking ten opzichte van de mediaan in het geval van een "slechtweer scenario" (lees: 5e percentiel) 35% te bedragen
- Bij de vaststelling van de ondergrenzen is rekening gehouden met de indexatieachterstand van 9,7% per 31 december 2014 voor inactieven en de voorgeschreven scenarioset zoals door DNB gepubliceerd in het 1e kwartaal van 2015. Indien er op enig moment in de tijd sprake is van een lagere indexatieachterstand of een significante andere voorgeschreven scenarioset kan dit reden zijn om de ondergrenzen te herijken.
- Het bestuur heeft de volgende risicohouding (korte termijn) vastgesteld met betrekking tot het vereist eigen vermogen:
 - Het vereist eigen vermogen van het pensioenfonds mag niet lager zijn dan 14% en niet hoger dan 23%. Daarnaast heeft het bestuur de volgende risicorestricties gedefinieerd, uitgaande van een 15-jaars horizon en de in de ALM-studie gehanteerde veronderstellingen:
 - Onder extreem slechte marktomstandigheden wil het pensioenfonds bij voorkeur niet onder een nominale dekingsgraad van 90% terechtkomen.

- Het pensioenfonds wil bij voorkeur een koopkrachtverlies in een mediaan scenario van 15% (pensioenresultaat 85%) en in een slecht-weer-scenario van 30% (pensioenresultaat 70%) na 15 jaar voorkomen.
- Het pensioenfonds heeft een lange-termijn-ambitie van volledige toeslag.

Het pensioenfonds realiseert zich dat op middellange termijn naar verwachting geen volledige toeslag zal kunnen worden toegekend.

Bijlage 3

Aangesloten ondernemingen per 31 december 2016

F. van Lanschot Bankiers N.V.

Van Lanschot Chabot B.V.